

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

13.

NYELVJÁRÁSI
TANULMÁNYOK.

II.

IRTÁK:

ERDÉLYI LAJOS, HORGER ANTAL,
SZEMKŐ ALADÁR.

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR NYELVŐRBŐL.

BUDAPEST, 1904.

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

Ára 1 kor. 50 fillér.

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

13.

NYELVJÁRÁSI
TANULMÁNYOK.

II.

IRTÁK:

ERDÉLYI LAJOS, HORGER ANTAL,
SZEMKŐ ALADÁR.

KÜLÖNNYOMAT A MAGYAR NYELVŐRBŐL.

BUDAPEST, 1904.

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

NYELVJÁRÁSAINK TANULMÁNYOZÁSÁHOZ.*

Nem ismeretlen tárgyról szólok. Csak egy félig-meddig megindult s máris szunnyadó filológiai kérdéshez kívánok szólni, melynek eszméjét tavaly vetették fel, mikor Budapesten csendben egy Nyelvművelő Társaság létrehozásáról volt szó. E társaságnak — munkaterve szerint — nyelvjárásaink tanulmányozása lett volna egyik feladata.

Ismeretes e feladat fontossága s ha visszatekintünk a múltba, tudásaink már legalább a 18. század második felétől kezdve érdeklődtek nyelvjárásaink iránt.** A népnyelv fontosságát már a Debreczeni Grammatika hangsúlyozza az 1790-es évekből; a székely születésű Baróti Szabó Dávid már tájszavakat gyűjt munkáiban (Kisded Szótár, 1784, Magyarság virági, 1803. stb.); Gyarmathi Sámuel és Sándor István tájszókát közölnek műveikben (Okoskodva tanító Magyar Nyelvmester 1794 és Sokféle az 1790—1800-as évekből) bár Gyarmathi a magyar nyelv tájszólásai ellen szól, mint később pl. Jókai. (L. Nyelvmester 1:359: A dialectusokról.) A történeti nyelvtudomány megalapítója, Révai Miklós is felszólal a népnyelv érdekében, a tájszók és népdalok gyűjtése ügyében (M. Hirmondó, 1782), valamint ellenfele, Verseghy is, egy nagy szótár készítését illető dolgozatában. (Vö. Túri Mészáros István: A nép nyelvének ügye a nyelvújítás óta. Bpest, 1885.) Sőt már előbb Szaicz Leó, az egri tudós szervita barát, Máriafi István név alatt kiadott Kis Magyar Frázeológiájában (Pozsony, 1788) tájszavakat és nyelvjárási észrevételeket közöl pár dunántúli és tiszáninneni vármegyéből és a jászásgból (II. Toldalék). A Marczibányi intézetre ügyelő kiküldöttség pedig — hogy Gáti István szavaival éljek — mint igaz magyar és hazafi társaság már 1815-re egyebek közt e következendő kérdéseket tűzte ki: »Mi a Dialectus grammaticai értelemben? Vagynak-e e tekintetben a magyar nyelvnek Dialectusai? Ha vagy-

* Fölvizsgálta a Philológiai Társaság 1902. novemberi ülésén.

** Utalásokkal már korábban is találkozunk. Pl. a székelyek nyelvére Geleji Katona I. »Magyar Grammatikáskájában« (Toldy F.: Régi magyar nyelvészek, 329) és Székely István krónikája előljáró-beszédében. Lásd továbbá Kalmár György Prodrómusát (1770), Benkő József Transsilvaniáját (1777—78), Bél Mátyás műveit (Notitia Hungariae novae Geographico-Historica, 1735—1742), Csepregi Turkovics Mihály levelét 1648-ból (Toldy: id. m. 705.), sőt, bár inkább negative, már Galeottit (17 Cap. Toldy: id. m. 691).

nak, mellyek azok különösen? Miben különböznek egymástól? És mint lehetne általuk bővíteni a magyar nyelvet?» E kérdésekre készült, mint ismeretes, Pálóczi Horváth Ádámnak »A magyar nyelv dialectusairól« és Gáti Istvánnak »Elmélkedések a magyar dialectusról, lexiconról és helyesírásról« szóló dolgozata. (Amaz 1815, emez 1815—17-ben, Magyar Nemz. Múzeum Jutalomfeleletei 1, 2. köt.)

E jutalomfeleletek, valamint az előző törekvések is, az akkori alkalmoszerű kérdéseknek megfelelően inkább a nyelv újítását, bővítését tartva szem előtt, tehát nyelvújítási szempontból hangsúlyozták nyelv-járásaink fontosságát. Hasonló czélzattal szólalt fel Teleki József gr. is idevonatkozó dolgozataiban és sóhajtott fel panaszosan a tájszók gyűjtése ügyében. (Jutalomfeleletek 2.) A Tudományos Gyűjtemény 1817-iki évfolyamában pedig egy hazafi 12 csász. species aranyat tűzött ki a Palócszág Esmertetésére, melyben benne kellett volna lenni a palócszág különös szavainak is. (Vö. Túri M.: id. m. 28.) Ettől kezdve a nevezett folyóirat is sokat tett a nép nyelvének, nemcsak a tájszóknak, de általában a nyelvjárásoknak méltatására is, a meny-nyiben tájszavakon kívül nyelvjárásleírások is jelennek meg benne. [1819. 6. köt. A Palóczok, Szeder Fábiántól. U. ó 1829. 5.: A magyar nyelvbeli dialectusokról; 1835. 2: A palócz nyelvjárásról. Az 1823—1833. évfolyamokban Sopron vármegyei, baranyai, székelly, palócz, göcseji, ormánsági, kemenesalji, vasmegyei, bodroghközi, sárközi és szegedi tájszók. 1832. 3. köt.: Szala vármegyei, göcseji szőejtés Plánder Ferencztől. U. ó 1838. 6. köt. Göcsejnek esmérete. 1837. 1.: A karancsvidéki palócz nyelv, Szabó Istvántól. 1839—40: Balaton melléki tájszók. Stb. Vö. Magyar Tájszótár előbeszédét, 1838.]

Az Akadémia pedig már mindjárt megalakulása után, első nagygyűlésekor 1831-ben megtette rendelkezéseit, hogy a magyar tájszavak, szólásmódok, elavult szavak, magyar mesteremberek között divatozó műszavak, azaz a mester-műszók is összegyűjtessenek, és 1838-ban a hivatalosan felszólított tagok beküldéseiből s az addig nyomtatásban megjelent tájszógyűjteményekből, a Tud. Gyűjt. és Tudománytár köteteiből és egyesek gyűjtéséből kiadta a Magyar Tájszótárt. Ez, valamint az utána következő Nagy Szótár is, mely harmincz évi munka eredménye, bár sokszor téved, hálaára kötelez ma is a tájszók és tájszólások iránt tanusított érdeklődésével.

Közben a Tudománytár és Athenaeum (40-es évek) s az Új Magyar Múzeum is (50-es évek) érdeklődést tanusítottak nyelvjárásaink iránt, és egyesek, mint Karcsei G. (Karcsei Gáspár álnéven Csaplár Benedek, vö. Abafi Figyelő 13:342) tárczaczikkben is felszólalnak ez ügyben: a Pesti Napló 1858. decz. 8. és köv. számaiban: »Buzgó óhajtás nemzeti hagyományaink, különösen a Tájszólás ügyében« — s 1859-ben a Pesty Frigyes szerkesztésében megjelent Delejtű cz. vidéki lapban. (Vö. Nyr. 1:39.)

Az 1856-ban megindult Magyar Nyelvészet buzgó szerkesztője pedig, Hunfalvy Pál, már mindjárt az I. kötetben Torkos Sándor »Göcseji nyelvjárás« leírásához adott Toldalékában »Miért szükséges a magyar nyelvjárások kinyomozása?« cím alatt azt mondja, hogy

»nemcsak a nyelv történeteire, de a nyelv természetének kinyomozására is fölötte szükséges a nyelvjárások és tájszólások minél előbb kikutatása, minthogy az irodalmi nyelv nálunk a népnyelvet hamarabb enyésztetni el, mint bárhol. Valamint az életíró nem képes az ember jellemét jól és természet szerint leírni, ha annak gyermekora és ifjúsága viszontagságait nem ismeri, melyek azt idomították: úgy a nyelvészet is a nyelvjárások és tájszólások lehető teljes tudomására kénytelen törekedni, ha a nyelvek mai állapotaira hamis okoskodásokra nem akar tévedni. Nyissuk meg tehát mentül előbb nyelvtudományunk ama forrásait s merítsünk azokból mentül értelmösebben.« (Id. f. i. 1856:232.) — Így jelenik meg a MNy.-ben Vass Józseftől a dunántúli és Lőrincz Károlytól a háromszéki nyelvjárás, e két gazdag nyelvjárásleírásunk; Budenznek a székely beszéd-ről tett megfigyelései; egy ifjútól: A hétfalvi magyar nyelv saját-ságairól; Imecs Jakab s Medgyesi Pál székely szógyűjteményei. A Nyelvtud. Közleményekben pedig a 60-as években: Kapnikbánya és vidékének nyelvjárása s Pótléksorok a háromszéki nyelvjáráshoz Lőrincz K. gyűjtéséből, de Vass J.-től rendezve. (2. 3. köt.)

Miközben pedig 1863-ban Kriza is kiadta Vadrózsáit a hozzáírt tájszótárral s a székely nyelvjárásokról adott néhány szavával és Fogarasi János ismertette e nagybecsű gyűjteményt nyelvészeti tekintetben (NyK. 3. 4. és Magyar Sajtó 1864. 119, 120) s miután közben Arany János (Prózai dolgozatai), Brassai, Szvorényi, Imre Sándor, Pónori Thewrewk Emil, Barna Ferdinánd és mások is hangoztatták a népnyelv fontosságát: az Akadémia 1872-ben megindítja a Magyar Nyelvört és szerkesztésével a történeti és népnyelvet egyaránt méltányoló Szarvas Gábort bízza meg. Ő mint szerkesztő »Mit akarunk?« című beköszöntő cikkében (Nyr. 1:2) mindjárt a második pont alatt a népnyelv kutatását tűzi ki feladatúl, a nem ismert tájszók és tájszólások gyűjtését, a még nem ismert népdalok, közmondások, közszótok, gyermekjátékok, népnyelvi sajátosságok, népmesék alakilag hű közlését, a helynevek egybeszedését, szóval a néphagyományok összegyűjtését. S e végett külön felszólítást is tesz közzé, sürgetvén a gyűjtést (Nyr. 1:53—54, 148).

Ettől kezdve egymást érik a nyelvjárásainkra vonatkozó közlemények, gyűjtések, ezeket fizeti is a folyóirat s 1878-ban a magyar nyelv tanítóihoz intézett felszólításában, majd az Akadémiának A magyar közönséghez egy nemzeti ügy támogatására szóló felhívásában, melyet az ápr. szám vezércikként közöl, gondos egybegyűjtésre szólít fel mindenkit minden olyan jelenségre nézve, a mely a magyar nép nyelvében bármi tekintetben is figyelemre méltó. Igen sok még a lappangó kincs, melynek napfényre hozatalához több hű és munkás kézre van szükség. E célból férfiakat és nőket egyaránt felhívja a nemzeti ügyre és utasításokat is ad a néphagyományok gyűjtésére (Nyr. 7:145, 223). Majd újabb meg újabb lelkes felhívásokat tesz közzé a tanítókhöz, különösen a magyar középiskola tanítóihoz (Nyr. 9:1), s eközben nyelvjárásleírások is jelennek meg Szarvastól, Simonytól, utóbbi tanítványaitól: Túri Mészáros I., Kúnos Ignác,

Munkácsi Bernát és másoktól. Simonyi maga is foglalkozik a Nyelvőr népszerűvi anyagának feldolgozásával (Király Pál is, vö. a Nyr. régi köteteit) s majd a pécskai nyelvjárás ismertetésével és nyelvjárásaink osztályozásával (Nyr. 7, 14) — a Magyar nyelv cz. művében pedig (1889) érdekesen fejtegeti a népnyelvet és nyelvjárásokat (1:187—234). Tanítványai, az egyetemi magyar nyelvtani társaság tanulmányjaiban pedig (1880) egy pár érdemes dolgozat jelenik meg s a Nyelvőrben többen közölnek leírást: Tömlő (Zolnai) Gyula, Kardos Albert, Négyesy László, Koroda Imre, Balassa József és mások. Itt közli Balassa Lundell svéd nyelvtudósnak A nyelvjárások tanulmányozásáról szóló tartalmas és tanulságos felolvasását kivonatos fordításban (Nyr. 14:157) s a Nyelvőrben jelennek meg nagyobbbrészt nyelvjárásaink tanulmánya buzgó művelőjének idevonatkozó cikkei: A népnyelvhagyományok följegyzése (Nyr. 14:310), mintegy az előbbi kiegészítéseként; Nyelvjárásaink ügye (Nyr. 18:13) mintegy kísérőül azokhoz a kérdőívekhez, melyekben A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése cz. 1891-ben megjelent összefoglaló művéhez adatokat gyűjt. Aztán nyelvjárásleírásai, főként A szlavonai nyelvjárás (Nyr. 23:162) s pár évvel ezelőtt (Nyr. 27:258). A nyelvjárások tanulmánya cz. részben ismétlő cikke, melyben mintegy a Nyelvőr idevonatkozó pályakérdéseire, nyelvjárásstudományozáshoz ad utasításokat azoknak, a kik effélék iránt érdeklődnek.

Közben a Nyr. kötetekben és másutt (Budenz-album stb.) jelennek meg egyéb idevonatkozó értekezések s újabb leírásaink. Bartha Józseftől: Egri nyelvsajátságok (Nyr. 19:169) és A palócz nyelvjárás (Nyr. 21—22). Zolnaitól: Mátyusföld nyelvjárása (Nyr. 19—20). László Géza Zilahi nyelvjárása a Nyr. 1897—98-iki pályázatára (Nyr. 27—28). Rubinyi Mózes adalékai a moldvai csángók nyelvéhez (Nyr. 30—31) s Horger Antal Halmágyi nyelvjárása (Nyelvt. Közl. 31. évf.) stb. (Mindezek csoportosítva régebben Simonyi: M. nyelv, 1:230—234 s Balassa: A Magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzésében; legújabban: Simonyi: Tréfás népmesék és adomák cz. nyelvjárásai olvasókönyvében, Bev. 1902.)

Ezek mellett a 70-es évekből említésre méltó Vadnay Rudolfnak Nyelvünk hangolvadásáról szóló tanulmánya (1872), melynek szerzője, bár némi elfogultsággal, egyedül a népnyelvet tartja az irod. nyelv bibliájának s ezért sürgeti az Akadémiát, hogy a legkisebb falu nyelvjárását is ismertesse s tüzzön ki jutalmat a magyar nyelvjárások alapos ismertetésére. (Vö. Túri M. J. id. m.) A 80-as évekből pedig egy kevésbé ismert szerzőnek kevésbé jelentékeny értekezését mellőzve (Hajdu Nep. János: A magyar nyelvjárások nyelvészeti jelentősége, Keszthelyi kath. gymn. 1881/82. évi értesítője, ismertette Szilasi Phil. Közl. 7:99) — Túri Mészáros István fennebb idézett munkáját említhetjük még, melynek szerzője lelkesedve hangsúlyozza, hogy szeressük a nép nyelvét, gyűjtsük a népmeséit, dalait, közmondásait, főképp nyelvi sajátosságait, tájszavait, hogy a tudós, az író, a költő is világosabb vezetőt találjon a magyar irod. nyelv kulturális nyelvvé való formálásában s a nyelvtudós is meg-

írhasza nemsokára a magyar nyelv nagy és tiszta grammatikáját (1884. 127. l.).

A 80-as évekből származik az új Magyar Tájszótár eszméje is, és a mű Szinnyi József dr. szakavatott szerkesztésében 1893—1901. két nagy kötetben jelent meg. Szinnyi, valamint utóda is, Halász Ignác, a kolozsvári egyetemen pályakérdésekkel is serkentették hallgatóikat a népnyelv és nyelvjárások tanulmányozására, míg Király Pál a Paedagogiumban buzgólkodott csendben és észrevétlenül.

E csendben folyt munkáról csak megemlékezve, nyelvjárásaink irodalmához tartoznak még Balassának idevonatkozó bírálatai (Steuer: A székely nyelv hangjai Nyr. 18. A magyar nyelvjárások újabb irodalma: Zolnai és Bartha J. munkái, NyK. 23:321, Veress Ignác, Kolumbán Samu, Lázár István és Nógrádi Jenő dolgozatai, NyK. 27:98) s vármegyei monografiáinkat ismertető cikkei a NyK., Nyr. és Ethnographia egyes köteteiben. Az utóbbi folyóiratban: A székelyek nyelve, Nagy Gézától és Balassától (1. köt., 1891). Ugyanehhez a kérdéshez Zolnai, Nyr. 20, Balassa, Nyr. 21 és ismét Zolnai, Nyr. 21. — A magyar nyelvjárások keletkezése, Balassától, Ethnogr. 9, 1898, mely mintegy kiegészíti A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése cz. alapvető és összefoglaló művét. Ugyancsak tőle: Kódexeink és a nyelvjárások, Hunfalvy-Album 1891 és A magyar nyelv a művelt közönség számára, Bp. 1899, Athenaeum kiadása. Aztán közvetve hangtani értekezései a Nyr.-ben és NyK.-ben s részben a külföldi nyelvjárásstanulmányi törekvéseket ismertető cikkei: A francia nyelvjárások, NyK. 24:98; a német nyelvjárások NyK. 25:101 s legújabbban A nép nyelve, egy kis czikk a Magyar világ 1. évf. 1902. decz. 25. számában. — Közben Zolnaitól Balassa Magy. Nyelvjárásainak bírálat, NyK. 23:310, A népnyelv és nyelvtörténet, Nyr. 21, A kevélység kifejezése a magyar nyelvben, Ethnogr. 6. Még előbb Lehr Albert Toldi-magyarázatai, stb.

Idevehetők továbbá népköltési gyűjteményeink, a melyek Dugonics András Magyar példabeszédek és közmondások cz. gyűjteménye (Szeged, 1820, 2 köt.) és Erdélyi János Népdalok és Mondák, 3 köt. Pest 1848 és Magyar közmondások könyve, 1851 óta, sőt már a 16. század második felétől kezdve (l. Beöthy Képes irodalomtört.² 2:474) nagyobb számban jelennek meg. Így a Kisfaludy-Társaság Magyar népköltési gyűjteménye, régibb évf. (1. köt.) 1846—1848, Erdélyi Jánostól; új folyam Arany László és Gyulai Páltól: 2 köt. Török Károly Csongrádmegyei gyűjtése, 3. köt. Székelyföldi gyűjtés, Kriza J., Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób gyűjtése; legújabbban a 4. kötet Vargha Gy. szerkesztésében dr. Sebestyén Gyulától dunántúli és székely regös énekek. — Közben Kriza Vadrózsáin kívül Arany László Népmeséi, Merényi László Eredeti népmeséi, Pest, 1861. U. ő: Sajó völgyi eredeti népmesék, 1862 és Dunamelléki eredeti népmesék, 1863—4. Majd Pap Gyula palócz, Kővári Béla göcseji és Székely Sándornak jobbára fehérmegei népdal-gyűjteményei. (L. Sim. M. ny. 1:230—34.) Továbbá: a Nyelvőr népnyelvi közleményei, szövegek és tájszók, valami 200 ívnyi többé-kevésbé

feldolgozni való anyag (az első 25 kötet tartalma összeállítva a Nyelvőrkalauz cz. füzetben); Kálmány Lajos: Koszorúk az Alföld vadvirágaiból, Szeged vidékéről, 1877—78. Szeged népe 1881—82, és Temesköz népköltészete; Benedek Elektől: Székely tündérország, A magyar nép mese- és mondavilága stb. Aztán az Ethnographia újabb évfolyamaiban megjelent népköltési gyűjtések Vikár Bélától, Versényi Györgytől és másoktól. Legújabbban: Tréfás népmesék és adomák. Nyelvjárási olvasókönyv. A Magyar Nyelvőr gyűjtéseiből szerkesztette Simonyi Zsigmond. Bp. 1902, Athenaeum. A Nyelvészeti Füzetek cz. új gyűjteményben, 4. sz.

Végül részben nyelvjárásaink tanulmányozásához vehetők azok a néprajzi és földrajzi munkák is, melyek többé-kevésbé a nyelvet is érintik, vagy a melyekben adatokat találunk idevonatkozólag. Ilyenek: Orbán Balástól A Székelyföld leírása, 1868—1873; Kozma Ferencz: A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota, 1879; Hankó Vilmos: Székelyföld, 1896; Pintér Sándortól: A palócok, 1880; Jankó János: Kalotaszeg magyar népe, 1892; Torda, Aranyosszék és Toroczko magyar (székely) népe, 1893; Herman Ottó: A magyar halászat könyve, két köt., 1887. Természettud. Társ. kiad.; Földrajzi Közlemények; Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn; egyleti évkönyvek, mint a Székely Egylet évkönyve s vidéki lapok, mint a Kalotaszeg cz. hetilap; Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben; és a vármegyei monographiák. Abauj-Torna Magyarország vármegyei és városai közt I. köt. Kassa-Budapest, 1896. Arad megye Márki Sándortól, Békés vármegye Karácsonyi János dr.-tól, Gyula, 1896, Csanád megye Borovszky Samutól, Csongrád megye Zsilinszky Mihálytól, Szilágy megye Petri Mórtól, Zemplén, Ugocea és Szathmár Szirmay Antaltól, vö. Bpesti Szemle 1902. decz. füz. Stb. stb. Újabbban: Czirbusz Géza dr.: Magyarország a 20. évszáz elején, és Balogh Pál: Népfajok Magyarországon (térképekkel, Bp. 1902) s idevonatkozó cikkei: Nyelvterületek túl a Dunán, Ethnogr. 1902. Túl a Királyhágón, Bpesti Hírlap 1902. nov. 30. és legújabbban: A helységnevek a néprajzban (felolvasás a Néprajzi Társaságban).

Íme mily szép számú törekvés és mennyi adat, s mégis nem hiába panaszkolta Zolnai (Nyr. 21.), hogy lehetetlen észre nem vennünk, milyen szórványos az érdeklődés ma is népünk nyelvhasználmányai iránt. És nem hiába hangoztatta Balassa pár évvel ezelőtt is (Nyr. 27.), hogy a műveltség gyorsan pusztítja a népet minden nyilvánulását és sietnünk kellene, mert a nyelvjárások nyelvmélekek s tanulmányozásuknak hasznát veszi az irodalom is, a néprajz is; nyelvjárásainkat nem ismerjük eléggé s tájszavaink sincsenek teljesen összegyűjtve. Bizony a mióta a Nyelvőr kérdéseivel s részint pályázatával is a nép nyelvére felhívta a figyelmet, mintha nagyobb érdeklődés mutatkoznék s tagadhatatlanul vannak tüzetes és jeles nyelvjárásleírásaink, mint újabbban Balassa Szlavóniai nyelvjárása s László Géza és Horger dolgozatai; de a felsorolt irodalom egy része inkább csak felszólítás vagy érintés, s az eddigi módszer sok

tekintetben fogyatékos, egyes leírásaink elavultak vagy hézagosak, a közlésekben sok hiba van s általában nyelvjárásainknak rendszeres feldolgozása még hiányzik! Pedig mellőzve azt, hogy Németországon a nyelvjárásoknak újabban egész könyvtára van, egy nagyszabású gyűjtemény, mely a német nyelvjárásokat valóságos kis monografiákban tárgyalja, a »Sammlung kurzer Grammatiken deutscher Mundarten« Bremer Ottó szerkesztésében, hangtani és könyvészeti bevezetéssel s szövegekkel (vö. NyK. 25:101), Angliában már 1873 óta »English Dialect Society«, angol nyelvjárás-társaság van táj-szólások tudományos tárgyalása s ismertetése céljából; Svédországban pedig egyesület alakult újabban, mely főleg a nyelvjárásokkal foglalkozik s kutatásait egy folyóiratban teszi közzé. Franciaországban is már 1889-ben nyelvjárás-társaság alakult s havonként megjelenő folyóiratot is ad ki, mely a nyelvjárásokra vonatkozó kérdések fejtegetésével foglalkozik. (L. NyK. 24:98.) Nyelvi rokonainknál a finneknél pedig a Finn-ugor társaságon kívül, mely 1883-ban alakult s az ugor népek tanulmányozásával foglalkozik, a Finn irodalmi társaság különös gondot fordít a hazai nyelv minden szempontból való átkutatására és vizsgálatára. Külön bizottsága van, a mely a néphagyományok gyűjtését intézi nem csekély sikerrel, s ezt annak is köszönheti, hogy az egyes gyűjtőket kisebb-nagyobb (15—150 márka) jutalomban részesíti. E társaság évek óta buzdítja és segíti a finn nyelvjárások tanulmányozását, s évkönyvében tüzetes és mintaszerű nyelvjárásleírásokat közöl. (Vö. Szilasi: NyK. 24:237.) Nálunk is jutalmaz az Akadémia e nemű törekvéseket (Kriza, Bartha J., László G. és Horger munkája) s a Kisfaludy-társaság is már 1843 óta; sőt újabban a közoktatásügyi miniszter is elősegíti érdeklődésével és támogatásával a néphagyományok gyűjtését.* De valljuk meg: e téren is még sok a tenni való!

Nyelvjárásainknak s népnyelvi hagyományainknak az eddiginél tüzetesebb tanulmányozása már csak azért is feladatunk, mert 1. a mind rohamosabban haladó művelődés is sokat kiirt a nép nyelvéből s 2. még számos nyelvjárást, illetőleg tájszólást és táj-szólásszöveget nem ismerünk. De meg 3. eddigi leírásainkban, kivált a régiekben, sok a pótolni és kiigazítani való; s 4. történeti és összehasonlító nyelvészetünk, néplélektanunk és logikánk, műveltségtörténetünk és politikai történetünk s általában néprajzunk és népköltésünk szempontjából is szükséges az eddiginél behatóbb és nagyobb méretű tanulmányozás. Végül 5. az eddigi gyűjtés és feldolgozás is szerintem sok tekintetben hézagos, nemcsak nálunk, de a külföldön is. Itt e kérdésekhez kívánok szólni s Lundell, Balassa és mások cikkeihez egyet-mást hozzáadni, főképp a háromszéki nyelvjárás alapján, mint tapasztalati példán.

Először is (1) a művelődés romboló hatását, úgy hiszem, nem is kell taglalnom. Tudjuk, hogy apáink pl. még *koppantót*

* Vö. dr. Sebestyén Gy. Regös énekek és Regösök, Előszó.

használtak a gyertya hamvának elvevésére s mi maholnap már elfeledjük. Háromszéken az öregebbek ma is *gyűjtőszákkal* vagy *gyűjtővel* gyujtanak; ellenben a fiatalabbak már a nyelvújítás-korabeli szót, a *gyűfát* használják. — A mi pedig 2. még ismeretlen tájszólásainkat, nyelvjárászigeteinket illeti, Balassa is kénytelen volt panaszkodni (NyK. 23:322 és Nyr. 27:306) s fel is sorol egy csomó megfigyelni való területet. Ezekhez én is hozzáadhatom, hogy pl. a háromszéki nyelvjárásból Nyén, Bodola s Előpatak, Árapatak, Hidvég, Erősd csángó községek nyelvét és általában a háromszéki nyelvjárást, — pedig ennek a 90-es évekig a leggazdagabb tartalmú leírása volt Lőrincz Károly munkájában (vö. Sim. M. ny. 1:232) — ma sem ismerjük eléggé s újabb tudományos tárgyalása már régen szükséges volna. Így a hétfalusi nyelvjárásról is Hunfalvynak még 1856-ban történt felszólalása óta (Magyar Nyelvészet I.) sincs részletesebb leírásunk. A brassómezei többi magyar község: Apácza, Krizba, Szász-Mogyorós, Ürmös stb. nyelvét ma sem ismerjük. Pedig érdemes volna e többnyire szintén csángó községek nyelvjárását is ismernünk épúgy, mint pl. a szolnok-dobokamegyei Magyar-Déce elszigetelt beszédét is, mely messzi ismeretes Dés vidékén, s a melyről Sófalvi Károly, előbb décei, most kékesi ref. lelkész felolvasást is tartott a szolnokdobokai történelmi társulatban. Efféle nyelvzigetekre s még nem ismertetett nyelvjárásokra útmutatóul szolgálhatnának Balogh Pál művének (A népfajok Magyarországon) térképmellékletei, a Nyelvhatárok és nyelvzigetek, s az Ethnogr. 1902. évfolyamában és a BH. 1902. nov. 30. számában megjelent cikkei.

De 3. nyelvjárásaink leírásaiban sok a pótolni és kiegészíteni való is, mint erre már Zolnai is rámutatott Balassa művére írt bírálatában (NyK. 21:310). Én, ki a székely nyelvjárások körén belül a háromszéki nyelvjárásra tettem megfigyeléseket s gyűjtök már 10—12 év óta,* arra az eredményre jutottam, hogy Lőrincz K. valóban dicséretreméltó buzgósággal gyűjtött és tehetett megfigyeléseket; de nyelvjárásleírásának gazdag tartalma, melyet Simonyi méltán emel ki (A m. nyelv id. h.) nem mind a nép ajkáról való s nem is az egész nyelvjárás területéről.

A mi az elsőt illeti, elismerhetni, hogy 40 év óta változott a nyelvjárás is s hogy azóta sok ment ki a divatból és jöhetett divatba, a mint sok dologról sikerült is értesülnöm az idősebbektől. De ezen kimutatható dolgokon kívül sok olyan van e nyelvjárásleírásunkban, a mi 40 évvel ezelőtt sem élhetett úgy a nép ajkán, mert az idősebbek nyelvérzéke, a kik akkor már éltek, mikor Lőrincz az értekezését írta, határozottan tiltakozik ellene. Más szóval Lőrincz

* Vö. az új Magyar Tájszótárt; a kolozsvári egyetemen pályáztam is e nyelvjárás leírásával, l. az egyetem 1895. évi füzetét.

munkájában részben bizonyára rossz értesülésen alapuló adatok, részben saját analógiás alkotásai is vannak; erről mind a nyelvtani rész, mind a szókincs vizsgálatában meggyőződhetünk. A mi pedig gyűjtése területét illeti, az *i*, *u* és *ü*-re tett nyilatkozatai alapján (M. Ny. 6:208, 234), melyek szerint Háromszéken csak rövid *i*, *u*, *ü* volna, kitészik, hogy inkább és általában csak a régi Alsó-Sepsi járásban, Sepsi-Szentgyörgy vidékén gyűjtött. Születésére nézve is ide való volt: szotyori. A mit a hangrövidítő szavak egy csoportjáról mond (M. Ny. 6:207, 8), hogy t. i. más, csakugyan mindenütt rövid hangzóval használt alakokon kívül a *szeke*, *bogar*, *keves*, *ege* is használtak volna, »különösen a Csíkszék felé lakóknál« — nyilvánvalóvá teszi, hogy mikor értekezését írta, nem járt nyelvjárásunk ama részén, vagy ha igen, helytelenül általánosított. De úgy látszik, Erdővidéken sem igen járt, vagy ha járt is, a mit egyes szavakhoz tett megjegyzéseiből következtetni lehetne (az id. h. 331, 331 l.), — ezekről azonban értesülhetett mások által is — nem igen tehetett alaposabb megfigyeléseket. Legalább erre mutat a Budenz ellen emelt, több esetben alaptalan, kicsinyes kifogásai közt az, a mit az *aharra*, *cherre* (arra, erre) alakokra nézve tesz, a mire nézve — úgy látszik — ő sincs tisztában (vö. az id. h. 241). S még inkább mutathatja, hogy másokat ne említsek, a *kossó*, *ossó*, *bossó*, *kopossó*-féle ejtésekre tett megjegyzése, hogy t. i. ilyenek Háromszéken nincsenek (id. h. 240). Pedig ezek a régi Miklósvárszéken s így Háromszék erdővidéki részén ma is általánosak és ez a jelenség bizonyára akkor is megvolt, valamint Erdővidék e része akkor is Háromszékhez tartozott.

Aztán Lőrincz K. leírása mai szempontból azért sem teljes, mert a régi Felső-Fehér vármegyét (Szent-Léleket, Peselneket és Nyén, Bodola stb. csángó községeket) tán nyelvileg sem tekintette ide tartozóknak. (Ezekre csak később, a Nyr. 3. kötetében van tekintettel.) De az említett fogyatkozásokon és az ingadozásokon kívül, a miket a *talán*-nal való nyilatkozatai több helyt mutatnak, nagy általánosításai is vannak. L. pl. a Háromszéken ismeretlen szokat és szóalakokat M. Nyszet 6:242; ezek közül a legtöbb ismeretes lehetett akkor is, bizonyítják az öregek. L. továbbá: »Nincsenek még a következő idegen szók« 244. l. és: »kiveszni indult szók« 357. l. stb.

Steuer Jánosnak a székely nyelvjárásokra vonatkozó dolgozatai azt árulják el, hogy Háromszéken nem járt s ha járt is, tán csak nyugati szélén, Erdővidéken járhatott. (Székely-Udvarhelyt volt tanár.)

Különben, hogy csak egy pár dologra mutassak rá, nyelvjárásunknak nemcsak északi részéről ismerne kettőshangzókat (Nyr. 22:127). Nem mondaná ő is, hogy a *bogar*, *madar*, *szeke*, *fedel*, *level*, *vereb*-féle alakok Háromszék északi részén is megvannak. (Nyr. id. h. 213. l.) Nem idézne az *l* kiesésére ilyen alakokat: *kótt*, *tótt*, *ámodik*, mert ezek Háromszéken sehol sem hallhatók így; hanem a két első mindenütt csak rövid *t*-vel: *kót*, *tót* = kelt, telt, — az utóbbi pedig: *álmodik*! Nem mondaná, hogy a *nem*, *ne*, *se*, *le*, *te* nyelvjárásunkban

mindig nyílt *e*-vel járja. (Id. h. 299. l.) Hiszen Kovásznán így is mondják: én *sē*. Végül a székely nyelvjárásokról adott térképén (id. h. 257. l.) nem kerítné bele nyelvjárásunk északi részét az Alesíki nyelvjárásba, épen azon torkolatig, a hol Bereczk van és nem szerepeltetné azt a részt úgy, mint egy zacskót, a melybe mindent bele lehet gyömöszölni. (Vö. Nyr. 22: 215. l. is!) Mindezt nézetem szerint onnan magyarázhatni, hogy a mit nyelvjárásunkról tud, csak Lőrincz K. után tudja, mint hivatkozásaiból is kitetszik.

Sajnos, ez adatok egy része, bár kisebb számmal, becsúszott Balassa és Simonyi műveibe is, s így pl. a Pallas Lexikona 8:707 lapján a háromszéki nyelvjárásról azt olvassuk, hogy bizonyos szavakban az *ü* helyett *i*-t hallani, mint *fil*, *híves*, *innep*. Ezt pedig Háromszékre e példáról nem igen mondhatni (ott: *fül*, *hívös*, *ünnep* v. *innap* hallható), valamint azt sem, hogy a háromszéki nyelvjárás a hangrövidítő főneveket is minden alakokban röviden ejtené; tehát nemcsak: *tehen-t*, *szekerek-et*, *kenyerem-et* mondanának, hanem efféléket is: *szekerre*, *kenyerből* stb. A két utóbbi ejtést ott nem hallhatni soha; azok csak csíki alakok, tévesen vive át a háromszéki nyelvjárásba!

Arról nem is igen szólok, hogy Kriza gyűjtése is, a mi Háromszékre vonatkozik, inkább csak Árkos-vidéki, S.-Szentgyörgy mellől, és miklósvárszéki, mert e helyeken voltak buzgó barátai. (Ő maga is miklósvárszéki, nagyajtai születésű volt.) A többi vidék e gyűjteményekben nem igen van képviselve, legfeljebb még a Felső-Kézdizsiek Lőrincznél, a kinek meg ott voltak barátai, kath. papok. Pedig a háromszéki nyelvjárásban összesen valami hét tájszólásról (kisebb nyelvjárás) lehet szó: alsó-sepsi, felső-sepsi, orbai, kézdi, szt. lélek-peselneki és miklósvárszéki, s ennek mind megvan a maga politikai-történelmi oka is a régi szék- és megye-rendszerben. De meg hányan tudják azt is, Steuer Jánosnak különben jeles hangtani dolgozata után is, hogy Háromszéken a palóczos *é*, *ó* és *ö* kettős hangzók mellett a Göcsejben ejtett *é*, *ó* és *ö* is előfordul az orbai tájszólásban, és hogy Kovászna vidékén pl. a pakéiek e kiejtésről *pakééiek*, s náluk a szép *széép*, zöld *zűöd* és föld *fűöd*.

De összes nyelvjárás-leírásainkra tekintve, hányan ismerik helyesen nyelvjárás-leíróink közül az *l*, *r*, *j* hangok, vagyis az *u. n.* liquidák nyújtó hatását, a mit annak idején Kúnos Ignác vetett föl a Nyr. 11. kötetében s a miknek jelölésére a háromszéki nyelvjárással kapcsolatban alkalmilag szintén lesz észrevételünk. Hát pl. az igeidőket s több más mondattani kérdést hány nyelvjárás-leírásunk fejteget behatóan? Pedig tudjuk, hogy ez is korszerű kérdés s iskolai szempontból is tisztáznunk kellene, mert ma sincs tisztáza. Aztán egyéb részletkérdésről nem szólva, nyelvjárás-leírásaink, néhány jó leírást kivéve, nem ütik a mértéket; a legtöbbszörnél úgyszólván csak a hangtani rész van tárgyvalva, mint a külföldi nyelvjárás-tanulmányokban is. (Nem hiába pana-

szol Lundell is: Nyr. 14. k. és *Grundriss der germanischen Philologie*-ben megjelent cikkében.)

De 4. tájszavainkat se mondhatjuk felgyűjtötteknek ma sem. Mennyi régiség, történeti és néprajzi szempontból egyaránt értékes anyag, néplélektani és stilisztikai, retorikai, poetikai adat hever az egyes vidékeken!

Köztudomású, hogy nyelvjárásaink legértékesebb nyelvemlékeink, azért minél alaposabban ki kellene őket aknáznunk és minél tüzetesebben, a lehető legapróbb részletekig tanulmányoznunk. Mert ezzel, különösen történeti alapra helyezkedve, fontos adalékokat szolgáltatathatnánk történeti és összehasonlító nyelvészetünknek s számos még eddig tisztázatlan kérdést tisztázhatnánk. De nemcsak! Így több tekintetben szemléltetőbbé tennők, főként a jelentéstani sajátságok kapcsán, egyes vidékeink népének eszejárását, lelki világát, gondolatainak és érzelmeinek nyilvánulását, a nép bölcséletét, költői képzeletét, összes eszmei világát (vö. Árpády cikkét Nyr. 1:38), — szóval magyar fajunk lelki életét, néplélektanát, a mely nemcsak érdekes, de értékes is.

Vö. pl. a székely ember furfangos eszejárását, mikor azt kérdik tőle: Mit kér az ökreért, bátya? — és ő azt feleli: *Hatvanat igirének érte*. Hogy két- vagy háromszázhatvanat-e, találd ki magad. Vagy mikor ugyancsak a székely ezt mondja: *Egyik eszemmel ezt gondolám, a másikkal pedig azt*. Vö. az efféléket is: *Én reggel fel, az ökröket bé s ki az erdőre*. T. i. felkeltem, az ökröket befogtam s kimentem az erdőre. — Emez kissé hosszadalmasabb és kevésbé eleven előadás volna.

Az effélékkel nemde nevezetes adalékokkal járulnánk a magyar népies logikához is? De általában segítségére lehetnénk a néprajznak is, mint erre már néhai Hunfalvy Pál is rámutatott a Néprajzi társaság alakuló-gyűlésén (Ethnographia I, 1900. évf.) mondván, hogy a népnyelv kincses bánya a néprajz számára is, egyes szavakban becses néprajzi tanulság rejlik.

Így általában becses adalékokkal szolgálhatnánk műveltség-történetünknek s itt pl. mithológiánknak. L. Ipolyi Arnold és Barna Ferdinánd bűvárlatait, Kállay Ferencznek, Csenyery Antalnak és Szabó Károlynak az ősvallásra vonatkozó értekezéseit; Kálmány Lajostól: Mithologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban (Akad. ért. a nyelv- és széptud. kör. 14. köt.) s Kozma Ferencztől: Mithologiai elemek a székely népköltészet- és népéletben. (Akad. értekezés.)

De így több olyan ma is élő kifejezésre híthatnók fel a történetíró figyelmét is, a mely régi jelenségeknek a nyelvben fennmaradt beszédes emléke, a mit haszonnal értékesíthetnénk.

Vö. az efféléket: *megvesz* = feleségül vesz, ma is a székelységben, nyilván a régi valóságos adás-vevés emlékeként; aztán *kurucz*

világ, kurucz ember, nagy labancz stb. a kuruczkorból; *nem hajt a tatár* még régibb időből; *a magyar világkor* v. a *futáskor*, 1848/49-ből stb. — Így lennének olyan nyelvi adatok, a melyek pl. a székely kérdés megoldását is lehetővé tennék valaha. Vö. pl. a Nagy Géza és Balassa, s a Balassa és Zolnai közt lefolyt eszmecserét, fennebb idézve; továbbá hogy az erdélyi és a vágvidéki székelyek nyelve még ma sincsen összehasonlítva. Pedig népköltésük összehasonlítása eredménynyel kecsegtetne. (Vö. Vikár B. A szentivánéji ének, Nyr. 30. k.)

Hasznot meríthetne e kutatásokból a magyar népies növényés állattan is (vö. Herman Ottó búvárlatait); jobban ismerhetnék népünk természeti ismereteit.

De a mi végül még közelebről érdekelhet s a mit a nyelvjárás-leírók nálunk is, meg a külföldön is elhanyagoltak, stilisztikai, retorikai és poetikai szempontból is tekintetbe jöhetnek a nyelvjárások. S ha így nemcsak tisztán nyelvészeti szempontból tanulmányozzuk hangtanukat és szótanukat, mint eddig többnyire tették és teszik; s nemcsak ezeket aprózzuk, hanem kissé egyetemesebb és emelkedettebb szempontból a tartalomra, a szellemre és az egységes képre vetjük a főszűrt s nyelvünk tisztítására, gazdagítására, retorikai és poetikai sajátságainak ilyen úton való tanulmányozására is gondolunk; és e leírások nem száraz grammatikai tárgyalások, hanem egységes, összefüggő és áttekinthető leírások lesznek: azt hiszem, a laikusabbak is érdeklődnek ez ügy iránt és segítenek munkánkban.

Most már csak az a kérdés 5. hogy kik által s miként történjék a gyűjtés, tanulmányozás és azután a feldolgozás?

Itt ragadom meg az alkalmat arra, a mihez tulajdonképen szólni kívánok, hogy egy Nyelvművelő Társaság létrehozását hangoztassam én is, mely a mai nyelvre és így az irodalmi nyelvre vonatkozó másnemű kérdések mellett nyelvjárásaink rendszeres tanulmányozását is venné kezébe; vagy akár egyenesen Magyar nyelvjárás-tanulmányi társaság szervezését kívánjam, mely, mint pl. a finn irodalmi társaság, rendszeres tanulmányokat végeztetne a magyar népnyelv egész területén — ha kell, anyagi támogatással is. Ezt méltán kívánhatnók egyes pártfogók hiányában a Magyar Tudományos Akadémiától s részben a Kisfaludy-társaságtól, sőt a Magyar Nemzeti Múzeumtól is, a mint hogy a múltban is támogatták az efféle törekvéseket. Ilyen támogatással lenne egy szakszerű bizottság, élén a leghivatottabbakkal, s indítna az Akadémia egy füzetes vállalatot e célra, minők pl. az Ugor füzetek, és az elszörtan levő, igen különböző eddigi nyelvjárásleírások helyett adna egységes és együttes gyűjteményt, mely egységes alapon készült összefüggő egészekben adná egyes nyelvjárásaink alapos leírását, figyelembe véve és felülvizsgálva az

eddig anyagot s felhasználva, kellő kritikával, az itt-ott meglevő gyűjtéseket, kéziratokat — és mentől több szöveget gyűjtve az illető nyelvjárás területéről. Evégett gyűjtene kiki tehetségéhez képest legalább a maga vidékén, s utaztatnánk egyeseket még eddig ismeretlen nyelvjárások területén, a hogy gyűjtenek pl. az etnografusok is a Nemzeti Múzeum támogatásával. E munkában részt vehetnének természetesen arra való egyetemi hallgatók is, mint Finnországban, s mint a hogy gyűjtenek nálunk is egyesek valóságos becsvágygyal. Gyűjthetnének tanítók, papok, általában a nép közt élő és forgó felvilágosodottabb emberek, theologusok, sőt középiskolai tanulók is, a kik tapasztalatom szerint nagy érdeklődést tanusítanak, csak serkentést és utasítást kapjanak, s gyűjthetne az egész művelt magyar közönség, nyelvészek és nem nyelvészek egyaránt, különösen a tanárok. Hisz szokat, mondatokat, hasonlatokat, rövidebb elbeszéléseket, közmondásokat gyűjthet a nem nyelvész is, csak figyelmeztessük az alakilag hű közlésre és vizsgáljuk meg az adatokat. A hangtani megfigyeléseket és jelzéseket természetesen elvégezné az illető nyelvész, a ki e czélra alapos hangtani előtanulmányokat tenne.

Különben is nem a hangtani dolgok a legfőbbek, bár nyelvészetileg és történelmileg ezek is igen fontosak s kivált nálunk, hol a fonétikát még most se becsülik eléggé; de tán époly fontos, s szerény nézetem szerint még fontosabb ama többi mondatnani és egyéb saajátság, és ezeket mint nyers anyagot, tapasztalatom szerint másokkal is gyűjtethetjük, szaporíttathatjuk; csak azután ellenőrizzük a gyűjtést, nézzünk utána. Arra nézve pedig, hogy mit gyűjtsünk s minő czélszerűbb terv szerint, nemcsak másoknak, de magunknak is tájékoztatót állíthatnánk össze, s ez munkánkban a képzettársulás törvényénél fogva is segíthet s gyűjtésünket eredményesebbé teszi.

Én pl. a háromszéki nyelvjárást tanulmányozva, egy ilyen tájékoztatót állítottam össze, melyet gyűjtőimnek is megküldöttem s melynek segítségével igen szép számú adat birtokába jutottam. E tájékoztatóban, melyhez elől felhívásom járult, az embertől indulva ki, így csoportosítottam a gyűjtendő kifejezéseket: testrészek, ruházat, nevek (itt a családi, gúny- és ragadványnevek), tulajdonságok (külsők és belsők). Aztán: az emagat környező tárgyak, épületek, állatok, növények (itt a képzettársítás kapcsán házi és más állatok, kerti és más növények). Még tovább menve: a községrészek, utcák, határrészek, mezők, kertek, források, árkok, patakok, tavak, szigetek, romok, dombok, völgyek, hegyek, erdők, puszták, faluk és városok nevei. Azután visszatérve az emberre: foglalkozása, házi teendők és ezek körébe tartozó kifejezések, gazdálkodás, mesterségek stb. Végül minden feltűnőbb szó és kifejezés, a mi csak eszünkbe jut és a mit hallunk; minden érdekesség, elmesség, köszönés, áldás, közmondás, hasonlat, felkiáltás, találós mese, gyermekdal, népdal, beszédtörredékek stb. Szóval minden, a mit feljegyzésre érdemesnek tartunk. Sőt az is,

a mit tán nem is tartunk érdeemesnek, — mint már mások is hangsúlyozták. És nemcsak egyes szókat gyűjthetnénk, mint régebben a legtöbben tették, hanem különösen mondatokat, mondattani dolgokat, összefüggő szöveget s stilisztikai és retorikai fordulatokat is, — s ezt tán nem hiába hangsúlyozom.

Hisz, mint tudjuk, tulajdonkép ma sincs mai tudományos színvonalon álló mondattanunk. Nyelvjárásaink adatait mondattani tekintetben eddig jóformán csak Simonyi vette figyelembe a Magyar Kötőszók és Magyar Határozók című nagy műveiben. A Tüzetes magyar nyelvtan mondattani része még hátra van, s már a Nyr. 3:401. l. 1874-ben hangoztatta Ihász Gábor, hogy gyűjtsünk anyagot a magyar syntaxishoz. És már ő előtte hangoztatta Arany János, hogy míg a »szavak egérfarkába« kapaszkodunk, elhanyagoljuk a mondatot, a szókötést, nincs gyűjteményünk a nyelv mondatszerkesztésére egyes vidékekről. (Prózai dolgozatai² 1884, 392—3.)

A mi pedig a magyar stilisztikát illeti, az — egyes kísérleteken kívül, mint Négyesy László kiváló kézikönyve, épen úgy lehetne »ékes irálytan« vagy görög stilisztika ma is, mint az 50-es, 70-es évekbeli »irálytanaink«. Az eddigiek csak a magyarosság fejezet alá vettek be valamit a magyar stílus sajátjaiból, s az is inkább csak a visszaélésekre vonatkozik; a legfőbb részt nem fejtették ki idevonatkozólag s pozitív adatokat nem igen adtak, mert az ma még nehéz. Pedig milyen érdekes volna e tekintetben pl. a nép nyelvéhez közel álló írók műveit is tanulmányozni, minők Mikszáth és Baksay, Benedek Elek, Tömörkény, Palotás Fausztin, Gárdonyi, Bársony István, Eötvös Károly és mások. Ez utóbbinál, pl. tudjuk, minő tősgyökeres dunántúliság van a stílusában.

A retorikát illetőleg is népies retorikánk megfigyelése még mindig hiányzik. Pl. a *métt, azért hogy*-os szerkezetek (az affélék: Elmentem, métt, azért hogy = mert), vagy a fennebb idézett tömör szerkezetek a székely nyelvben: Én reggel *fel*, az ökröket *bé* stb. Legfőllebb mondattanilag érintették az efféléket eddigel; retorikailag nem. Pedig ezek retorikai fordulatok is!

Hát aztán még mennyi poetikai sajáttságot is gyűjthetnénk az eddig ismerteken kívül. Gyűjtésünknel az illető vidék íróit is megfigyelhetnők, s ez sok olyan sajáttságra híná fel figyelmünket, a mit eddig elmellőztünk. Szóval a nyelvjárásoknak szellemét is kellene keresnünk; természetesen nem régi metafizikai, hanem modern, néplélektani alapon.

Arra nézve, hogy kiktől és hol gyűjtsünk, itt tán csak annyit, hogy mindenesetre főképp olyan egyén után tehetünk jegyzeteket, a ki az illető községben született s községe határán túl nem igen járt. E végett főképp asszonyokon és még nem iskolázott gyermekeken, vagy az iskolából már régebben kikerült ifjakon tehetünk megfigyeléseket, a kik otthon maradtak s az előbbiekkal együtt legigazibb képviselői községük nyelvjárásának. Én a három-

széki nyelvjárásra főként ilyenektől gyűjtöttem. Gyűjtenünk pedig lehet bármikor; csak bizalmat keltsünk magunk iránt, ne nézzenek kémnek, ki az adót föl akarja emelni. Nyájasság, előzékenység, s egy pár fillér czélra vezetnek; csak ügyesen tudjunk kérdezni közvetett úton s türelemmel várjunk, és biztosan s alaposan jibyezünk fel mindent, míg elfelednök vagy emlékezetből hibásan írnök le. Aztán személyesen járjunk utána mindennek, lehetőleg a hely színén; nehogy úgy járjunk, mint pl. Steuer J., ki kénytelen volt adatait korigálni, bár ez különben helyes. Czélravezető eszközök közül jó szolgálatot tesz tapasztalatom szerint a gyorsírás (ha már a kiejtés jelzésével tisztában vagyunk) s használunk lehetne talán a fonográfot is, a mit pl. etnografusaink közül Vikár Béla a Nemzeti Múzeum hozzájárulásával és állami támogatással már használt is népköltési adalékok gyűjésénél, és pedig szép sikerrel. (Vö. Ethnographia, 1900, 192. l.)

A mi végül a feldolgozást, a leírást illeti, arra nézve nemde többféle mód volna lehetséges. Ismertethetnök a nyelvjárásokat szövegközléssel és ehhez írt nyelvtani magyarázattal; vagy a rendszeres nyelvtan alakjában, hangtan, szótan, mondat-tan stb. fejezetekkel és szövegekkel; emez szokottabb forma és meg is tarthatjuk. A tárgyalás pedig történhetnék vagy csak úgy 1. hogy egyszerűen az irod. nyelvhez viszonyítjuk a nyelvjárás megfelelő sajátosságait s a nyelvtörténeti fejtegetésektől tartózkodunk; vagy 2. úgy, hogy az irod. nyelvhez viszonyítjuk s közben nyelvtörténeti magyarázatokat is adunk; vagy 3. tisztán nyelvtörténeti alapon indulunk ki, arról nézzük a nyelvjárás sajátosságait s csak másod sorban viszonyítjuk az irodalmi v. köznyelvhez. Ez utóbbi már magasabb és sok tekintetben föltevéses álláspont; de ez sem lehetetlen. Azonban egyszerűbb és laikusokra nézve is könnyebb az 1. és 2. mód s így nemde ezt ajánlhatnók; de nézetem szerint nem zárva ki a nyelvtörténeti érintéseket, sőt kívánva a történeti alapot a nyelvjárás keletkezésére, történetére nézve is, hogy miként állhatott elő, s evégett ismerve az illető terület politikai és közigazgatási történetét is. Mert ezáltal sok olyan dologra jöhetünk rá, a mire különben nem lehetne rájönni. (Effélékre nézve összevethetők Balassától: A magyar nyelvjárások keletkezése, Ethnogr. s a vármegyei monografiák is.) A nyelvtörténeti magyarázatokat pedig megkívánhatnók ma már csak azért is, mert ezzel sokkal értékesebbé tennők a tanulmányt s egyszersmind érdekesebbé is, hogy ez meg ez régibb vagy újabb fejlődés-e a nyelvjárásban, hogy minő régiségek élnek még a szókincsben stb. Így a mai és régi nyelvet sokkal szorosabb kapcsolatba hozhatnók; sok érdekes s részben még föltevéses kérdésre deríthetnének világot. E végett különösen érdekes és hálás eljárás volna véleményem szerint az azon nyelvjáráson írt régi nyelvelemlékeket is ismerni és felhasználni. Erre nézve ott vannak nyelvemlékeink kiadásai, a kódexek és a Magyar levestár, aztán az oklevéltárak, Történelmi tár és egyes régibb

írók művei. Így pl. a háromszéki nyelvjárásra a Teleki-kódexnek sepsiszentgyörgyi Ferencz frátertől másolt része, megjegyzem azonban, hogy kellő kritikával használva (vö. rá Volf: Nyelvemléktár 12:21). Aztán a Székely Oklevéltár 16—17. századból található oklevelein kívül Deák Farkasnak Uzoni Béli Pál című munkájában egykorú levéltöredékek és tanuvalломások, Cserey Mihály Erdély históriája (18. század elejéről), Apor Péter Metamorphosisa és egyéb művei (1730-as évek), Mikes Kelemen levelei (1717—1762), Baróti Szabó Dávid művei, Bod Péter és Benkő József írásai (a 18. sz. második feléből) stb. stb. Mindez természetesen ismét kellő kritikával értékesítve.

Ilyen történeti alapon igen érdekesek volnának pl. az illető nyelvjárásbeli helynevek, vö. Pesty Frigyes gyűjtését (Magyarország helynevei, Bp. 1888, és kézirati gyűjtéseit a Nemzeti Múzeumban) és pl. Karácsonyi János egyes cikkeit az Ethnographiában (a Körös folyó nevééről s legújában az Ardó helynévről); aztán pl. Lehoczky Tivadartól: Beregmezei helynevek (szintén az Ethnographiában, 1899).

Ilyen irányban kutatva, mint tapasztaltam, a laikusabbak is inkább érdeklődnek s ha a pedáns aprózással felhagyva, inkább elbeszélő, kerekesebb és egységesebb leírásokat adnánk, ha a nyelvjárás-tanulmányt mint a filológia egyik ágát néznők s így nemcsak pusztán és szárazon nyelvészetileg, hanem igazán filológiai módon dolgoznók fel: valóságos kis monográfiákat lehetne adni történeti alapon, a melyeket a művelt közönség is élvezhetne s a melyeket aztán gyakorlatilag is értékesíthetnénk, a mennyiben a nyelvjárásokban rejlt nemzeti erő mint élő forrás tovább hathatna az irodalomban is. (Vö. Vargha Gyula Előszavát Sebestyén Regös énekeihez.)

Én legalább a fennebbi szempontok szerint szeretném majd feldolgozni a háromszéki nyelvjárást.

* * *

De minek untatnom tovább a Tisztelt Társaságot? Tán sikerült rámutatnom, hogy nyelvjárásaink tanulmányozása nemcsak elodázhatatlan kötelességünk, de történeti és más szempontokból is fontos; s kívánatos volna egy magyar nyelvművelő, vagy akár egyenesen nyelvjárás-tanulmányi társaság szervezése, legalább a Magyar Tudományos Akadémia hozzájárulásával.

Nyelvészetünkre és néprajzunkra tagadhatatlanul sok és nagy feladat vár a jövőben a finn-ugorságot, a finn-ugor összehasonlító nyelvészetet és néprajzot illetőleg; de addig is feladatunk minél inkább ismerni és ismertetni a hazait, a mait, a mai nyelvállapotot, hogy lássa a következő nemzedék apáinknak és apáinak nyelvét és érdeklődjék a népnyelvi hagyományok iránt, melyek a nép szívét, eszét, lelkét hordják magukon.

Maroknyi nép vagyunk; de pl. a nálunk még maroknyibb szászok itt a közelben hangyaszorgalommal kutatják és ismerik a

mai népnyelvet, hogy azáltal segítségére mehessenek történelmüknek is és szigorú megfigyeléssel, a tényeknek a legnagyobb aprólékossáig menő csoportosításával munkálkodnak ez irányban. (Vö. Egyet. Phil. Közöny 1900, 462—474). Rokonunk, a szintén maroknyi finn nép, mi mindent nem tesz meg nyelv hagyományai gyűjtése érdekében? Csak mi volnánk, kik késlekedünk?

Felolvasásomat Gáti István szavaival végzem: »Nem magyar az, a ki ilyen kérdésekre nem érez. Nem érez, a kinek módja lévén benne, nem dolgozik. Én magyar vagyok, szeretem nemzetemet, nyelvemet; örömet dolgozom hát ilyen, nemzetem s nyelvem dicsőségét tárgyazó munkába.« (Jutalomfeleletek, 2. köt. 1821.)

Jegyzet. Azóta, hogy e felolvasás a Magyar Nyelvőrben megjelent, már megalakult ideiglenesen a tervezett magyar nyelvművelő társaság is mint »Magyar Nyelvtudományi Társaság«, mely alapszabálytervezetében teendői közé e) pont alatt azt is felveszi, hogy: rendszeresen szervezi a népnyelvnek minden irányban való átbúvárlását. Ennek természetesen csak örvendeni lehet, valamint annak is, hogy e társaság semmiféle más intézettől anyagi támogatást nem kér, nem vár — ellenben célja a magyar társadalom érdeklődésének fölébresztése. (Vö. Szily Kálmán cikkével, Nyr. 32:571—72.) Így a fentebbi feladatok is legalább egyelőre e társaságra hárulnának.

FÜGGELÉK.

TÁJÉKOZTATÓ

azok számára, kik népnyelvi hagyományokat kívánnak gyűjteni.

1. Magunkból induljunk ki, gondoljunk az *emberre*.

a) Testrészek és testi jelenségek, idevonatkozó kifejezések. [Hogy nevezik községünk lakói az egyes testrészeket? Pl. Háromszéken, Uzonban: *a szájja prémje* e helyett: *ajka, ajaka* meg e h.: *állá*; az *arra, orra*; *gittyá* (csak ritkábban s inkább tréfásan) e h. *torka*; *Adám-csutikája, Adámcsutkája*; a *meje* e h.: *melle*; a *háta gernyéje, hátgerince*; *burduf*, tréfásan a has kifejezésére (szólásforma: *mekkora burdufja van*: nagy hasa van, sok fér bele), *keze nyele*: *alkarja*; *nádrája, farzsábája, forcsoka, sorka, térgye* stb. (vö. Magyar Tájszótár). Testi jelenségek: *leesett a farpecsenyéje, farzsábája van* stb.]

b) Külső és belső tulajdonságok. [Miféle kifejezésekkel jelölnek meg egyes külső és mifélékkel egyes belső tulajdonságokat? Pl. Hszk. Uzon: külsők kifejezésére: *vaksi, vaksipila*: rossz szemű, *rujina*: rozoga, *rusnya*: csunya; belsőkre: *rossz máju*: rossz lelkű; *fuzsitus*: szeles; *mejjagdult, megbódult* az esze; *úgy láccik, nincsenek mind otthon, mindég az ágon jár az eszed* stb.]

c) Ruházat. Pl. Hszk. Uzon: *sál*, nagy téli nyakkendő; *ujjos, kabát*; *lájbi*, mellény; *harisnya*, a zekeposztó nadrág; *csizma*, de *csidma* is; *czepők*: bakancsforma nagy cipő; *vizike, rokoja*, női ruhanemek; *köntöske*; *pókakötő*, a gyermekpólya kötője stb. Aztán ezeknek részei, pl. az ingnek: *pitty* (betét a vállban), *vállazat* stb.

d) Nevek: *család-, vezeték- és keresztnemek*. Pl. Hszken: Daczó, Petke, Sipos; Zsigmond h. *Zsikmon, Zsitmon* és *Zsigon* (ez kevesebbser), *Kalári, Trézsi, Bénijám, Joáki, Áron, Semel* (Sámuel) — bibliai nevek, stb. Aztán *gúny- és ragadványnevek* pl. Uzonban: *Sótalan Tót Gyuri*, állítólag e h.: *Szótalan T. Gy.*, mivel restelte a szót; *Kukukk* onnan, hogy egy „kukukkoló” órája volt; *Dáká* onnan, hogy sokszor használta ezt az oláh szót: *dáká* (hátha!). Ezek férfigúnynevek. Lehet nőknek is, meg másfalusiaknak is ilyen gúnynevük. Pl. Hszk.: Macskás Rózsi egy cigányasszonyról, mivel a macskát nagyon szerette. *Csergések* a lisznyiakraól, *birtókások* (vö. MTsz.) a bikfalviakról.

2. Tovább menve az embert környező épületekre, tárgyakra, állatokra, terményekre gondoljunk s az ezekre vonatkozó kifejezéseket jegyezzük fel. Így *a)* a *hajlék*. Lehet: *ház, viskó, vityilló, huruba, burdó, lebu* stb. Aztán mik részei? Pl. Hszken: *eresz* e h. *pitvar; ész, középső, hátúsó ház* e h.: *első, középső, hátsó szoba*. A tetőzetnél: *koszorufa, macskaülő* stb. Benn a butorok, házi eszközök, házi szükségletek. Pl. *tálas, pohárszék, kaszten, sifoner, almárium, karos-, néhol karjas-szék; tő* e h. *tű, magyar- és nimetkemencze* stb. Ezek közül egyik-másik részei. Pl. a kemencének: *sod, pestajja, pesmege*. Így az ágy és részei; ablak, ajtó stb. és részei.

b) Az udvaron levő épületek. Pl. Hszk: *gabonás, szekérszin* u. az *árnyékaj* is, *csűr,* kut* stb. Ezek részei! Pl. *a kut gárgya* v. *kávája* (köpúje). Az épületekben egy és más! Pl. a gabonásban: *szuszék, szorró lapát* stb.

c) Házi állatok (négylábuak és szárnyasok). Pl. *bihaj, tehen, lud*. Kor szerint: *pislen* és *pislenke* v. *kicsi csürke, csürke* (csirke); *malac, szopó malac, veró malac, südő* stb. Nem szerint pl. *kan, gőjje*. Neveik, pl. lónak: *Csillag, tehénnek: Zsuzsi*. Hivogatják, hajtják és szólitgatják, pl. ökröt: *me-me, még ide ne!* csirkét: *piri-piri*; tyúkot: *kota, kota, kot, kot* stb.

d) A kert a benne levő növényekkel; veteményes és virágos kertben levő növények; gyümölcsfák és termései. Pl. a szilvák közt: *brassai, lószemű, perpenca* stb.

Jegyzet. A házi állatok eszünkbe juttathatják a más állatokat is, különösen a madarakat, a mezei négylábuakat és azon vadakat, melyeknek neveit emlegetni halljuk. A kerti növények meg a mezeieket, köztük a gabnaféléket; aztán az erdeieket stb. Mindezek nevei közt bizonyára sok érdekes tájszó van; valamint lehet az illető vidéken előforduló ásványok nevei közt is, a melyeket szintén itt jelezhetünk. — Ezeknél a természettudományi dolgoknál (állatok, növények, ásványok) természetesen ha a népiestől eltérő irodalmi magyar vagy a tudományos latin nevet ismerjük, legcélszerűbb azt is odaírni.

3. Még tovább menve, *a)* a községrészek, utcák, vendégfogadók, malmok stb. neveit jegyezzük fel. Pl. *Ászeg, fészeg* (alszeg, felszeg), néhol: *asszeg, fesszeg*.

b) Határrészek, a bennük levő szántók v. dülők, kaszálók és rétek elnevezéseit.

c) Mezei kutak, források, árkok, patakok, folyók, tavak, szigetek, nádasok, utak és hidak neveit.

d) Romok, dombok, hegyek, völgyek, erdők, puszták neveit.

e) Közei faluknak és városoknak az írott alaktól többé-kevésbé eltérő nevét. Pl. Hszken az uzoniak *Szengyörre* mennek, egyes más falusiak meg *Szöngyörre*; Erdővidék nagyobb részén pedig *ajtai* helyett (nagy- és középjaitai) *ajtáji*-t mondanak.

* Csak félhosszú ü-vel Hszk. nagy részén.

2. Visszatérve az emberre, foglalkozásait nézzük és az ezek körébe eső kifejezéseket gyűjtjük. Így először is *a*) a nagyobb-részt minden háznál előjövő s inkább az asszonyok körébe vágó teendőket jegyezzük s idevonatkozólag őket kérdezzük meg: a főzés, körében a különböző ételnevek, konyhaeszközök s egyes műkifejezések; mosás (eszközök, kifejezések); sütés (miket? miből? miféle eszközökkel? miféle műszavakkal? népies sütemények stb.); disznóölés (ilyenformán: *üres hurka, gömböc, hájszék v. hájszé* stb. Hszk); kenderrel és lennel való foglalkozás (*kinővik, eláztassák, megtörök, megtilójják*; vásznat szőnek belőle: *gyöcsot, baraczmagos-t* stb.; szővik pedig *osztovátán* és nem *szövőszéken*; ennek részei: *hasajó, bolond* stb.; egyéb idevonatkozó eszközök: *dök, leánka* és így tovább. L. MTsz.) — *b*) A kisebb körben előjövő foglalkozások és mesterségek, amik körül annyi tájszót s utóbbiaknál annyi idegen szót lehet hallani. Így a földművelés és gazdálkodás s ezek körében a gazdasági tárgyak s azok részei, mint pl. a szekéré, ekée stb., aztán gazdasági kifejezések, pl. *szénagyűtteni, elsőbbszori kapálás* stb.; majd a juhtenyésztés (*bács, esztana v. isztina* stb.), méhészet, vadászat, halászat (halnevek és halászati eszközök), madarászás, dohánytermelés, szőlőművelés, általában: a növény- és állattenyésztés. Aztán a mesterségek: kaskötés; csizmadia és cipész, szabó, kovács, kerekes, szűcs, kádár (bodnár), tímár, kocsigyártó (bognár), fazekas, lakatos, asztalos, ablakos, szíjgyártó, kalapos, kőműves, kenyérsütő, molnár, takács, mészáros, ács, hidépítő, szappanos; szeszfőzés, sörfőzés, gyertyaöntés stb. s az ezek körében használt szerszám- és anyagnevek és műkifejezések.

3. A természet és a világegyetem körébe eső kifejezések — a föld, víz, tűz, levegő, égi testek, légköri és természeti tűnemények, csillagok stb. népies nevei.

4. Az állami élet és közigazgatás, egyház, ipar és kereskedelem népies műszavai, s a szellemi élet elvontabb kifejezései.

5. Aztán jegyezzünk fel minden feltűnőbb szót és kifejezést, ami csak eszünkbe jut s amit hallunk. Így *a*) olyan szavakat, amelyekről tudjuk, hogy az irodalmi nyelvben más hangalakjuk van. Pl. Hszk. közel (irod. közel), összegözsörödik (összezsugorodik), darék v. drék (irod. derék), támplom, táplony, teplony — templom; hob (irod. hab), nöz (irod. néz); megjed (megijed), erőssen (erősen), zömök (zömök); lepin (lepény), deják (diák), tulipánt, ászló (zászló); é's anyám (édes anyám), ögyvez (özvegy), somojog (mosolyog), Barassó, karajcár, Somojó (Osik-Somlyó) stb.

b) Olyan képzett szavakat, melyek az irodalmi nyelvben nem használatosak, mint: *megvizítt* (megvizesít), *épség* (épület) vagy amelyek ma már kissé rövidebb alakban fordulnak elő, pl. *nyitval* e h. *nyitva*. (Pl. Nyitval van az ajtó. Hszk. északi részén és Tolnában stb.)

c) Olyan ragozott alakokat, mint: *égenm* e h. *égen*, *kerbe*

e h. kertbe, hónapr*á* e h. holnapra, szek*érvel* e h. szekérral, hammuj*é*, e szólásiormában: hammuj*é* vált, e h. hammuvá, asztot e h. azt stb. Ezek névragozási alakok. Igeragozásiak és szintén gyűjtendők az effélék: eszek, iszok e h. eszem, iszom; mehetn*őnk* e h. mehetnánk, adhatn*őnk* e h. adhatnánk; feltámassza feltámasztja h. is, tehát jelentőmódban is. És így tovább.

d) Fél füllel hallott s a nép előtt érthetetlen idegen szavaknak hasonló hangzású magyar szavakkal való helyettesítéseit, ú. n. népetimológiákat, minők pl. Sparherd helyett spór-hej vagy épen por-hej, Urlaub h. úr-lap, deliberatum h. délibarátom, Weinberger h. vén ember stb. — Ilyenek különösen katonaviseltektől hallhatók. Pl. örmény-lájb*i* e h. ärmel-leib, bajnét-sajt e h. Bajonett-scheide. Itt fel lehet írni a többi katonai mű-kifejezéseket is, mint pl. áris-tom, agyutáns és a többi idegen, német, latin, oláh stb. szókat is, a miket az illető nyelvjárásban hallunk.

e) Úgynevezett ikerszókat, milyenek: giz-gaz, lim-lom, ekel-mekel stb.

f) Érdekes és furcsa szavakat, mint kőkeresztfa (sír*kő*), fapince, (kamra, N.-Ajtán, Hszk.), és olyanokat, melyekről tudjuk, hogy más községekben má*st* jelentenek. (Jelentéstan*i* sa*játsá*gok.)

g) Érdekes és jellemző mondatbeli dolgokat és mondatszerkezeteket. (Mondattan*i* sa*játsá*gok.)

h) Végül szólásformákat, köszönéseket, köszöntéseket, pohár-köszöntőt, áldást, ünnepfeláldást, közmondásokat, hasonlatokat (pl. *esszement, mint a Turi frakja, te sem vagy jobb a Deákne vásznánál*), lakodalmi meghívót és mondókát, tánc közben hallható felkiáltásokat, úgynevezett rigmusokat, karácsonyi és husvét*i* verses mondókákat, találós kérdést, beszédtöredékeket, névnap*i* köszöntőt, gyermekjátékok szövegét, népdalokat, balladákat, népmondákat, meséket, katona-dalokat, adomákat, babonás mondásokat, átkozódást, bakterkiáltást, szóhabarlatot, tréfás szójátékokat stb. — szóval stilisz-tikai, retorikai, poétikai és irodalmi sa*játsá*gokat.

ERDÉLYI LAJOS.

NYELVJÁRÁSI JEGYZETEK.

Az idén Szovátán nyaraltam. Felhasználtam tehát a kedvező alkalmat és igyekeztem saját tapasztalatom alapján megismerni a Székelyföld e vidékének nyelvjárását, a melyet eddig csak nyelvészeti irodalmunknak e részben meglehetősen csekély vizű forrásaiból volt alkalmam ismerni. Szovátán is sokat jegyezgettem és ki-kirándulgattam Maros-Torda és Udvarhely vármegyéknek Szovátával szomszédos községeibe is. Így megismerhettem Maros-Tordának délkeleti és Udvarhelynek északnyugati sarkát, az úgynevezett Sóvidéket. Sőt, minthogy Szovátától Kisküküllő vármegye sincsen messze, a vakáció utolsó hetében levándoroltam a Kisküküllő mentén, a jobb parton Királyfalváig, a bal parton Sövényfalváig, hogy erről a szintén kevésbé ismeretes nyelvjárásról is némi hírrrel szorgálhassak a Nyr. olvasóinak. Az így bejárt területről most nem szándékozom rendszeres nyelvjárastanulmányt adni, csak a fontosabb, nevezetesebb megfigyelésekkel, főleg a megállapított nyelvjárási határokkal akarok beszámolni. A kevésbé fontos adatok nagy tömegét egyelőre fiókomba zárom; remélem azonban, hogy egyszer még nekik is hasznukat veszem.

Szováta és közelebbi vidéke nyelvének legérdekesebb sajátága a kettőshangzók használata. E kettőshangzók pontosan jelölve a következők: *éí, óu, öü*. Minden nyelvjárását épen beszélő ember nyelvében állandóan és következetesen hallhatók azon *é, ó, ö* hangok helyén, a melyeket nyíltabb eredetűeknek szoktunk mondani. Az *óu, öü* ezenkívül még szótagzáró *l* kiesése következtében keletkezett hosszú *ó, ö* helyén is rendes használatú. (Pl. *vóut, főüd*, stb.) A zártabb eredetű *é, ó, ö* hangok épen úgy hangzanak, mint a köznyelvben. Földrajzi tekintetben kiterjed e kettőshangzók használata a következő községekre. Maros-Torda vármegyében: Szováta, Sóvárád, Kibéd, Makfalva, Atosfalva, Szentistván és Csókfalva; Udvarhely megyében: Parajd, Alsó- és Felső-Sófalva, Korond, Atyha, Etéd, Küsmöd és Siklód. A Kisküküllő völgyén lehaladva, a legdélibb község, a mely e kettőshangzókat ejti: Csókfalva; innen délre már nem hallhatók. Ezt saját tapasztalatom alapján állíthatom. De hogy meddig terjed ejtésük nyugat felé Maros-Torda megyében, és délkelet felé Udvarhely megyében, azt egyelőre még nem tudom. Valószínűnek tartom azonban, hogy igen messzire. Mert ugyanezeket a kettőshangzókat megtaláltam eddig egész Gyergyóban (és négy alsíki faluban, a melyek-

ről alább még lesz szó), Háromszék megye nyugati felében és Brassó megyének három (nem a Hétfaluhoz tartozó) magyar közösségében. Hozzávéve mindezekhez a legutóbbi nyáron szerzett tapasztalataimat, nagy valószínűséggel állíthatom, hogy e kettőshangzókat ejtő terület Gyergyón, Maros-Torda megyén, Udvarhely megyén és Erdővidéken át le a Barcaságig óriási félhold alakjában lepi el a Székelyföldet. E félhold északi csúcsa Gyergyó-Tölgyes, déli csúcsa pedig Barcza-Ujfalu.

Habár eszerint a Székelyföldnek legalább kétharmad részében valóban élnek e kettőshangzók, a székely nyelvjárások eddigi ismertetői mégsem szólnak róluk. Hanem említenek helyettük *é, ó, ő* kettőshangzókat. Sőt Steuer a Nyr. 22. kötetében hosszasan tárgyalja őket és meg is magyarázza eredetüket. Pedig — bár még korántsem jártam be az egész Székelyföldet — majdnem egészen határozottan merném állítani, hogy ezek hazánk e vidékén nem is léteznek. A feljegyzők egyszerűen tévedtek felismerésükben vagy leírásukban. És ezt nem is merném nekik nagyon felróni. Először azért nem, mert tapasztalatomból tudom, hogy helyes meghatározásuk a hozzá nem szokott vagy pedig fonétikailag nem eléggé képzett fül számára nem olyan könnyű dolog. Nagyon jól emlékszem pl. arra, hogy Gyergyóban napokig nagyon kellemetlenül éreztem magamat, mert annyit már tudtam ugyan, hogy nem *é, ó, ő* kettőshangzót hallok, de arról, hogy tulajdonképpen mit hallok, nem tudtam magammal tisztába jönni mindaddig, a míg fülem meg nem szokta és nyelvem meg nem tanulta e hangok kiejtését. Mai ismereteim alapján fölötte valószínűnek tartom, hogy magam is tévedtem, mikor a halmági nyelvjárás leírása alkalmával (NyK. 31:371) egyik szomszéd faluról, Kóborról (igaz, hogy rövid 3—4 órás tartózkodás után) azt írtam, hogy ott *é, ó, ő* kettőshangzók hallhatók. Az eddigi közlők tévedését másrészt az is elősegíthette, hogy a Sóvidéken az *ou* mellett nagyon sok ember nyelvében *au* kettőshangzót is hallani. Pl. *tou, sou, jou* mellett *tau, sau, jau*. Ezt a gyakorlatlan fül az irodalmi alakok hatása alatt nagyon könnyen *ó*-nak hallhatja.

Hogy ez az *au* a mélyhangú kettőshangzónak régiebb, eredetibb alakja-e, mint az ember könnyen hihetné, azt nem merném valószínűnek mondani; még pedig azért nem, mert *ê, ô* mellett sohasem hallottam, vagy legalább nem vettem észre vele váltakozó nyíltabb *ei, œü*-féle alakot. Ellenben merem kifejezni azon sejtelmemet, hogy Heltainak *e* jegyét eddig tévesen olvastuk *ê*-nek. Valószínű, hogy nyugati székely területen tanult meg magyarul, tehát valószínű az is, hogy *ê*-nek ejtette.

Maros-Torda és Udvarhely megyék nyelvjárásának egy másik sajátága az *á* hangnak a közvetlenül előtte álló szótagok a hangjára tett hasonító hatása. Az a ilyenkor *á*-vá változik. Pl. *kálán, Barábás, ákásztáná, hívátalát, bészfogyaggyák* stb. Szótagzáró *l, r, j* előtt az *á* persze megnyúlik *á*-vá. Pl. *álmák, krájezár, kárján* stb. A halmági nyelvjárás leírásában meg-

említettem, hogy ott az ilyen módon keletkezett *á* valószínűleg széles ejtésű, tehát *â*, mert szűkejtésű *á* annak a nyelvjárásnak egyik fontos fonétikai sajátága szerint labiális *q*-ként hangzanék (NyK. 31:379). Most különös figyelmet fordítottam erre a jelenségre, de itt mindig csak rendes, szűk ejtésű *á* hangot hallottam ilyen esetben. E negatív megfigyelésemnél azonban sokkal érdekesebb egy más felfedezésem. Kibédén, Makfalván, Atosfalván és Gyalakután 8—10 olyan középkorú (nem nagyon öreg) asszonyra akadtam, kik nemcsak *á* hangú szótag előtt, hanem egyéb esetben is *á* hangot ejtettek *a* helyén. Nem állandóan, de igen sokszor. Pl. *párásztosán, hádd el, há van is, akkora, vágyon, élmént Juliská az úttjáró, szalágy, sáványóú*, s még több ilyent. De sőt még *á* helyett is *á-t* ejtettek. Pl. *Várga Jóska, kávární, álma*. Kétségtelen, hogy ez az általános fonétikai tekintetben is nagyon érdekes jelenség, a hasonulás folytán keletkezett, igen sűrűn előforduló *á-k* hatása alatt fejlődött, még pedig újabb időben, mert még csak ebben a négy községben akadtam rá s a székely nyelvjárások gyűjtői és leírói még sohasem említették. (Ez utóbbi körülmény különben épen nem zárja ki azt, hogy kisebb-nagyobb mértékben el ne lehetne terjedve másutt is.)

Az *á—á* hasonulása ugyanazon községek nyelvjárásában érvényesül, melyekben az előbb említett kettőshangzókat is ejtik, azonkívül Maros-Tordának Erdőszentgyörgy, Havadtő, Gyalakuta, Kelemtelke és Udvarhelynek Szentdemeter nevű községeiben.

Azonban az *á*-nak nemcsak hasonító, hanem hasontalanító hatása is van. A közvetlenül utána következő szótag *a* hangját *o*-vá, vagy legalább is *q*-vá változtatja; még pedig szó végén gyakrabban *o*-vá, szó belsejében gyakrabban *q*-vá. Hogy ez a nevezetes sajátág, a melyet eddig a dúnántúli nyelvjárások különös jellemző vonásának tartottunk, a székely nyelvjárások körében is előfordul, arról a csíkszentdomokosi nyelvjárás leírásában (Nyr. 32:272—73) Szabó Dezső adott legelőbb hírt a nyelvész-közönségnek. Nem mintha valami különösebb súlyt helyeznék az elsőbbségre, hanem csak Szabó Dezső közlésének megerősítésül említem, hogy ezt a fontos jelenséget az egész alsziki és felsziki nyelvjárásra vonatkozólag már egy évvel ő előtte megemlítettem egy alkalmi felolvasásomban. (Brassói Szemle 1902. évi 22. és 23. sz.) Gyergyai jegyzeteimben is találtam ilyen adatokat, de csekély számuk miatt akkor még azt hittem, hogy csak csíki hatásnak tulajdonítandók. Azóta azonban volt alkalmam ugyanezt a sajátágot megfigyelni háromszéki emberek beszédében is, s most meggyőződtem róla, hogy egészen rendes nyelvjárási sajátág Maros-Torda és Udvarhely vármegyéknek minden községében, a melyet meglátogathattam. De legnagyobb volt meglepetésem, mikor Kisküküllő megyében is lépten-nyomon megütötte fületem. Bár itt rendszeren csak *q*-vá változik az *á* után következő *a*; ennél zártabb (*o*) hangot csak nagy ritkán hallottam, de ezt a kis eltérést könnyen megmagyarázzák e nyelvjárás egyéb hangtani szabályai. Minthogy

Balassa (Nyelvj. 72. l.) a maros-szamosközi nyelvjárásból is idéz ilyen adatokat, nagy valószínűséggel kimondhatjuk már eddigi ismereteink alapján is, hogy ez a hasontalanulás, a melyet eddig kizárólag dunántúli sajtáságnak hittünk, megvan az összes erdélyi nyelvjárásokban is.

Maros-Torda megye legdélibb sarkának négy községében, névszerint Erdőszentgyörgyön, Havadtón, Gyalakután és Kelemen-telkén és velük szemben, a Kisküküllő túlsó oldalán, a már Udvarhely megyéhez tartozó Szentdemeteren, feltűnik egy újabb nyelvjárású sajtáság, a melyről eddig szintén nem tudtuk, hogy székely területen is előfordul. Ez a sajtáság az *o* és *ö* magánhangzóknek nyíltabbra válása. De nem minden *o* és *ö* válik nyíltabbra; csak az, a mely *u* vagy *e* hangú szótagra következne, akár kötőhangzóként szerepel, akár a szó tövéhez tartozik. Teljes két napot töltöttem ebben az öt, egymáshoz nagyon közel eső községben, de csak ilyen adatokat jegyezhettem: *forralak, szaparadik, hónapas, papak, ahaz, gyalag, nagyak, nagyobb, azak, malam, maradatt, mutatkazatt, gabana, tartattam, tudhatam, katana, választam, adak, bajasan, gyakallat, vogyak, lakatt, hallattam, kapak* stb., *cselekettem, esett, kezdek, ögyveszkeedik, kelek, keccer, kerekedik, lélked, tehenyeket* (vö. szék. *tehenyekét*) stb. Ha az előző szótagban másféle magánhangzó van, akkor az *o*, *ö* nem válik nyíltabbra. Pl. *sírok, csúszom, gondolok* stb., de: *akarak; himéz, ütélém, mënyék* stb., de: *kezdek*. Mindössze két esetben hallottam másféle magánhangzó után a köznyelvinél nyíltabb hangot: *tuggyan* és *ithan*; mind a kettőt Gyalakután.

Ha ezeket az adatokat egybevetjük, nem kételkedhetünk benne, hogy itt nem egyszerű nyíltabbra válással van dolgunk, hanem a hangzóilleszkedésnek egy különös, eddig ismeretlen fajával, a mennyiben itt nemcsak általánosságban az elülső és hátulsó hangok illeszkednek a hangrend tekintetében, hanem törekvést látunk az elülső vagy hátulsó hangoknak egy nyelvállás során való illeszkedésére is. S valamiképen az ajakhangzók illeszkedése csak a nyíltság második fokán álló magánhangzókra szorítkozik (*kerthöz, földhöz*), —azonképpen ez a harmadik fajú illeszkedés sincsen teljesen kifejlődve, hanem csak az alsó nyelvállású rövid magánhangzókra szorítkozik.

Ha a magánhangzók e nyíltabbra válásának okát kérdeznők, valószínűleg minden nyelvész ember a szomszédos kisküküllőmegyei nyelvjárás hatásának tulajdonítaná. Lényegében én is úgy gondolom a dolgot, de azt hiszem, hogy itt nem a mai kisküküllőmegyei nyelvjárás hatásával van dolgunk, hanem magunk előtt látjuk e hatásban e nyelvjárásnak régebbi, néhány száz évvel ezelőtti állapotát. Kisküküllő megyében ma minden középső nyelvállású rövid hangzó nyíltabbra válik, holott ezt annak az öt községnek nyelvéről, a melyről szölok, nem állíthatom. Nyelvjárásstanulmányokban igen gyakran olvashatja ugyan az ember, hogy az egyes nyelvjárásokat nem lehet pontosan elhatárolni egymástól, hogy a

széleken mindenütt vannak átmenetek, de ez nem jelentheti azt, mintha az egyes nyelvjárási sajátságok ilyen hatás alkalmával többé-kevésbé visszafejlődnének. Pedig ezt kellene feltételeznünk, ha nem akarnók elfogadni azt a gondolatomat, hogy valamikor Kisküküllő megyében is csak az alsó nyelvállású illeszkedés volt meg, s hogy épen ez indította meg a középső nyelvállású rövid magánhangzók minden esetben való nyíltabbra válásának folyamatát s okozta végeredményében a mai *o*, *ë*, *ö* nélküli állapotot. A nyelvjárásokat, igaz, nem lehet pontosan elválasztani egymástól, de erre nincsen is szükségünk. A mire igazán szükségünk van, az a fontosabb nyelvtörvényszerűeknek mondható nyelvjárási sajátságok elterjedésének pontos ismerete. Ezekről pedig azt tapasztaltam, hogy földrajzi határukat — községről községre járva — a legpontosabban meg lehet állapítani. Ha pedig valahol a szomszédos nyelvjárási sajátságok összeolvadását, a határoknak valamely összezavarását tapasztaljuk, akkor ezt nem szabad egyszerűen a szomszédos nyelvjárások egymásra való hatásának tulajdonítanunk, hanem abban az esetben mindig régi telepítéssel van dolgunk. S ilyenkor is mindig azt tapasztaltam, hogy az így következtetett új nyelvjárásban a régi sajátságok vagy teljesen érvényben maradnak, vagy egészen eltűnnek, de félig-meddig vissza nem fejlődnek.

Mikor Szovátától délre a Kisküküllő melléki községekben jártam és mindenütt egymás mellett tapasztaltam a fennebb említett kettőshangzókat, valamint az *á*-nak egyrészt hasonító, másrészt hasontalanító hatását, azt hittem, hogy mindezeket együttesen meg fogom találni mindaddig, a míg az egykori Székelyföldön járok, de el fognak tűnni mind, vagy legalább részben, a mint Kisküküllő megye területére lépek. Nagy volt tehát meglepetésem, a mikor már Csókfalvától délre, egészen a megye határáig, már csak az *á*-nak két különemű hatását észlelhettem. A kettőshangzók eltűntek, de helyettük hirtelenül feltűnt az alsó nyelvállású illeszkedés. S a mikor e különös jelenségek okán gondolkozni kezdtem, feltűnt még más sajátságos dolog is; az hogy Maros-Torda megye e négy községében (Erdőszentgyörgy, Havadtó, Gyalakuta, Kelementelke) s a Kisküküllő túlsó partján fekvő, már Udvarhely megyéhez tartozó Szentdemeteren mindenütt kastélyok és nagy udvarházak vannak, pedig ez a székely területen egészen szokatlan dolog. E két különböző jelenség között rögtön összefüggést sejtettem s tudakozódásomra csakugyan arról értesültem, hogy e községek lakosságának nagy része, egyik-másik esetben legnagyobb része, 1848 előtt nem volt szabad székely, hanem a földesúr jobbágya. Valószínű tehát, hogy az egykori földesurak, a mikor e községekben birtokot szereztek, megyei területről magukkal hozták jobbágyaikat is s ez új települők nyelvjárása s a már ott talált székelyek nyelvjárása idők folyamán összeolvadt egy új nyelvjárassá. A székelyek nyelvéből eltűntek a kettőshangzók, de megmaradt benne az *á* hasonító hatása, s az új települőkötől átvette az alsó nyelvállású illeszkedést; az új

települők nyelve átvette a régi lakosoktól az *á* hang hasonító hatását, de nem vette át a kettőshangzókat, hanem megőrizte az alsó nyelvallású illeszkedést. S ily módon a két különböző nyelvjárásból a századok folyamán új, egységes nyelvjárás keletkezett. En legalább ma már semmi különbséget se találtam az egykori székelyek és egykori jobbágyok nyelve között.

Hogy ez csakugyan így történhetett, arra nézve tudok két érdekes példát. Elmondásukkal eltérek ugyan némileg tulajdonképeni tárgyamtól, de minthogy nagyon tanulságosak, hiszem, hogy a szerkesztő úr nem fogja sajnálni tőlük a nyomdafestéket.

Alcsíkban van négy község, név szerint Tusnád, Tusnád-ujfalu, Verebes és Lázárfalva, a melyek *êi, ôu, ôü* kettőshangzót ejtenek, épúgy mint Gyergyó, holott a szomszédos alcsíki községek nyelvében nincsen semmiféle kettőshangzó. De már a többsz. 3. sz. birt. személyrag nem *-ok êk ök*, mint Gyergyóban, hanem *-ik*, mint az egész alcsíki járásban. A *-val vel* rag *v*-je sem hasonul át, mint Gyergyóban, hanem megmarad, mint egész Csíkban. Mi lehet e különös jelenség oka? — Lázárfalváról biztosan tudom, hogy valamikor a Szárhegyi gróf Lázár család birtoka volt. Valószínű, hogy a három másik község is, de ezt már nem tudom biztosan. Minden különösebb merészség nélkül fel lehet tehát tenni, hogy az a Lázár, a ki ezt a területet megszerezte, Gyergyóból, talán épen Szárhegyről, magával hozta és telepítette új birtokára azon székelyeit, a kik jobbágysorra adták volt magukat. (Ez utóbbira számos történelmi adat van.) A telepések a szomszédos, vagy részben már ott talált csíki székelyekkel összekeveredvén, máig megőrizték eredeti nyelvjárásuknak egyik jellemző sajátosságát, de kettejét elvesztették, elfogadván helyükbe új környezetük nyelvszokását.

Kriza és egyéb írók is, úgy beszélnek a halmágyiakról, mint csángókról. A hétfalusi csángók sajátos földbirtokviszonyai azt a meggyőződést keltették bennem, hogy csak a barczasági százszok letelepedése után kerülhettek mai helyükre. Halmágy községe azonban már meg van említve abban az 1211. évi oklevélben, a melylyel II. Endre király a Barczaságot a német lovagrendnek adományozza. Halmágy lakossága eszerint nem lehetne csángó eredetű s az odavaló nép, legalább ma, nem is mondja magát csángónak. De nézzük csak, hogy milyen felvilágosítást nyújt a nép nyelvjárása. Ennek három lényeges jellemző vonása van. Ejtí az *ie, uó, üö* kettőshangzókat, épen úgy, mint a hétfalusi csángók, de *ö-ző* és az a rákövetkező *á* hatása alatt hasonul, mint a szomszédos homoródvidéki székely nyelvjárásban. Minden ellenétét tehát szépen elsímul, ha felteszszük, hogy Halmágy eredetileg nyugati székely, de kevés számú, vagy valamilyen okból megfogyatkozott lakosságának megerősítéséül 1211 után azon csángó családokat telepítették oda, a kik a művelhető föld hiánya miatt már el nem fértek a hétfalusi csángók mai lakóhelyén. Ezt a települést megerősíteni látszik a halmágyi nép körében máig élő

hit, hogy a székelyek küldték őket ide, réges-régen, még mikor a szászok beköltöztek, hogy lessék meg, mit akarnak itt a szászok és mihez fognak. (NyK. 31:366.)

Azt hiszem nem tévedek, ha felteszem, hogy a Maros-Torda, Udvarhely és Kisküküllő megyék összeszögellésénél fekvő öt község külön nyelvjárása is ilyen betelepülés és összeolvadás következtében keletkezett. S a felhozott két példa analógiájára egyelőre nincsen okom hinni azt, hogy a szóbanforgó települők nyelvében a település korában minden középső nyelvállású rövid magánhangzó már nyíltabb lett volna, mint ma az erdélyi nyelvjárásokban, különösen a kisküküllőmegyeiben, és a nyíltabb hang később csak *a*, *e* után maradt volna meg, minden más hang után pedig ismét zártabbá vált volna.

Az ezúttal bejárt székely községek nyelvjárására vonatkozólag még csak egyet akarok megjegyezni. Balassánál (Nyelvj. 102) ezt olvassuk: »A sóvidéki nyelvjárás, mely a marosszékievel érintkezik, igen gyakran megtartja az *ë*-t, különösen ott, a hol az *e* vált zártabbá: *gyermékeiket*, *kjetékét*, s hallhatunk ilyeneket is: *csërég*, *ëssze*, *kërésztlëb*, de viszont: *ögyenek*, *jöttetök*, *veszött*, *éneköl*, *széköt*, *lössz*, *sönki*.« Én a sóvidéki nyelvjárást tisztán *ë*-zőnek tapasztaltam; ilyen *ö*-ző alakokat sehol sem hallottam. Községről-községre vártam ugyan mindig az *ö*-ző terület határát, de ezt ezúttal nem tudtam elérni. Pedig úgy látszik, hogy már nagyon közel voltam hozzá, mert Etéden megbízható forrásból arról értesültem, hogy a tőle délre fekvő legközelebbi két falu, Kórispatak és Énlaka már *ö*-ző nyelvjárást beszél. Hogy csakugyan így van-e, arról már nem győződhettem meg, mert körülményeim olyanok voltak, hogy vissza kellett térnem Szovátára. Az *ö*-zés határának megállapítása tehát máskorra maradt.

A mint az ember átlépi Kisküküllő megye határát, rögtön észreveszi, hogy más nyelvjárás területén van. A kettőshangzók már valamivel feljebb is megszűntek, most megszűnik az *á* hasonító hatása is, de fellép helyettük két más nevezetes sajátosság. Az első a középső nyelvállású rövid magánhangzónak korlátlan nyíltabbra válása, a másik az *e* hangnak előtte álló *ö* vagy *æ* hanghoz való illeszkedése. Lényegében újat ezekről a sajátságokról nem mondhatok, csak megerősíthetem és kiegészíthetem azt, a mit már Balassánál is olvashatni róluk. (Nyelvj. 74. l.)

É nyelvjárás területén már nemcsak az *ë* és *o* vált nyíltabbra, hanem az *ö* is. Még pedig az előbbi kettő nemcsak *a* és *e* hangú szótagok után, tehát a szónak második tagjától kezdve, mint a fennebb tárgyalt öt községben, hanem minden más hang után és már az első szótagban is. Tehát pl. *piras*, *iskala*, *tudatt*, *futattak*, *útanálló*, *szóllatt*, *dógasztunk*, *örvasság*, *kijácaggya* stb., *att*, *sak*, *alá* (oláh), *ajan* (olyan), *teszem*, *mennek* stb. A megye északibb községeiben még csak az *o* és *ë* vált nyíltabbra s úgy látszik, itt is először csak az első szótagon túl, mert többször jegyeztem ilyen alakokat: *gonasz*, *mondam*, *hozak*, *gyomárban*.

Az α hang e községekben úgy látszik még ismeretlen. Én legalább — bár jól figyeltem, mert várva vártam, hogy egyszer már saját fülemmel halljam — a Kisküküllő folyását követve, legelőszőr csak Héderfáján észlelhettem. Képzése módjára nézve meg kell jegyeznem, hogy addig, a míg e hangot — versenytéri műszóval élve — csak papirosformájáról ismertem, az ajak közreműködését sokkal gyengébbnek hittem, mint a milyennek valójában találtam. A nyelv állása olyan, mint az e -nél, de az ajakműködés teljesen olyan, mint az a -nál. Akusztikai tekintetben tehát nagyon csekély a különbség az $\ddot{o}$ és az α közt. Héderfájától délre mind gyakoribbá válik az α , de egészen általánosnak sehol sem mondhatom. Egyszer-másszor még $\ddot{e}$, o is hallható még a megye költés közepén is, az $\ddot{o}$ meg épen nem mondható ritkának. A mennyire módomban volt megfigyelni, nem tapasztaltam használatát olyan teljesen következetesnek, mint a milyennek Ósz J. Nyr. 32:402 megjelent meséjében jelöli. Ez a körülmény is mutatja, a mit másból is lehet következtetni, hogy az $\ddot{o}$ vált legkésőbbben nyíltabbá.

Nem találtam eddig sehol sem megjegyezve azt, hogy tulajdonképpen nemcsak a középső nyelvallású rövid hangok válnak nyíltabbá, hanem a belőlük szótagzáró l , r , j hatása következtében keletkezett hosszúak is. Pl. *árszág, bársó, fárdul, szárgálmás, füstélt, arvönd* stb. Sőt két adatom, *hâhér* (Deésfalva) és *újálag* (Ádámos), azt mutatja, mintha már más eredetű hosszú $\ddot{o}$ is kezdene nyíltabbra válni.

Balassa azt mondja, hogy a rövid hangoknak nyíltabbra válása még az ajakhangzók illeszkedése előtti időben ment végbe. Ez nagyon valószínű ugyan, de nem föltétlenül bizonyos. Mert pl. két-nyelvújításkori szó *mérnök* és *állomásfőnök* helyett is *mérnek* (Balavásár) és *állomásfőnek* (Bonyha) ejtést hallottam. Valamint tehát ezekben közvetlenül az $\ddot{o}$ helyébe lépett az e , épen így egészen jól fel lehetne tenni, hogy eleinte, minthogy az $\ddot{o}$ -nek teljesen megfelelő nyíltabb hang még nem volt meg a nyelvben, $\ddot{e}$ és $\ddot{o}$ helyett egyaránt csak e hangot ejtettek.

A kisküküllőmegyei nyelvjárás másik nevezetes sajátága, hogy az e közvetlenül előtte álló $\ddot{o}$, $\ddot{e}$ vagy α , $\hat{e}$ hatása alatt illeszkedik, tehát $\ddot{o}$ -vé vagy α -vé, szótagzáró l , r , j előtt $\hat{e}$ -vé változik. A Balassánál (Nyelvj. 74. l.) idézett példák legnagyobb részét magam is hallhattam. Új adatok: *többöt, csörrön, szövvögöt, örög, hazajöttök* (t. i. ök), *közöpö, tömöttön, jövöndöbe, tönkrö tesz, fődököt, arögædni, kævæt* (a kő tárgyesete), *kævætni, tærvæ-dék, tæmlæc* (vö. szék. *tömlec*), *ælælték, æjjæ meg, tærvæ*. Az elől álló adatokban az $\ddot{o}$ bizonyára nyíltabb α -vel is váltakozhatik.

Ennyi az, a mit múlt nyári gyűjtésem legfontosabb eredményeként minél előbb közölni akartam. Gyűjtésem további anyagából még a MTsz-ban eddig hiányzó tájszókat fogom közölni. A többi adat egyelőre maradhat, a míg nem egy tekintetben szintén figyelemreméltó tanulságaik felhasználására is megjő a kedvező idő és alkalom.

HORGER ANTAL.

EGY ABAUJMEGYEI ÖZŐ NYELVJÁRÁS.

(Hangtani és alaktani vázlat.)

A tárgyalandó nyelvjárásról — tudtommal — eddig nem jelent meg semmiféle tanulmány. Pedig megérdemli, hogy foglalkozzunk vele, különösen azon sajátságánál fogva, hogy míg a környéken csupán a tót nyelv vagy a palócz és felsőtiszavidéki kevert nyelvjárás uralkodik, e vidék valóságos nyelvsziget, még pedig öző. Nyelvjárásunk vidéke Abauj megyében, Kassától délkeletre terül el a füzéri járásban, ott, hol a Hernád felé siető Ósva folyócska balparti völgye az Eperjes-tokaji hegyláncz emelkedéseivel találkozik. A falvak, melyekben e nyelvjárás sajátságait észleltem, a következők: Nagy-Szaláncz, Kis-Szaláncz, Rákos, Garbócz-Bogdány, Györke, Pető-Szinnye, Bőd. A nyelvjárás legészakibb pontja Bőd. Észleléseim délen Nagy-Szalánczig terjedtek. A füzéri járásnak többi magyar nyelvű részén is körülbelül ezzel a nyelvjárással él a lakosság, de legerősebben mutatkoznak a jellemző sajátságok azon a vidéken, melyen én gyűjtöttem. A két határfalu néhány jövevénycsalád kivételével tiszta magyar, a többi falu lakossága nagyobb részben magyar, kivéve az egy Pető-Szinnyét, hol a lakosság nagyobb része tót. A magyarság jóformán kivétel nélkül református e vidéken, ellentétben a római katolikus tót-sággal. A vidék reformálása még a 16. században történhetett.

Mindenesetre vallása mentette meg e vidék lakosságát az eltótosodástól; mert csak nyugaton függ össze magyar nyelvterülettel, különben pedig tótság övezi. A lakosság a lelkészeket, tanítókat Sárospatakról kapja. A természetes érintkezésen kívül ez is megérteti e nyelvjárás sok közösségét a zemplénivel, a bodroglózával. A nagyarányú palócz hatást a közelség, a nyelvhatárok érintkezése magyarázza, meg talán a Forgách grófoknak már háromszázados urasága e vidéken, kik annak idején nógrádi jobbágyaik egy részét áttelepíthették nyelvjárásunk területére.

Az özés nem oly általános, mint pl. a szegedvidékben, de annyira mégis el van terjedve, hogy gondolkozóba ejtsen, nem alföldi telepítés-e e vidék lakossága. Erre nézve magától a néptől is kérdezősködtem, de egy épenséggel nem megbízható értesülés kivételével, mely szerint ők »Rákóczi darabantjainak az

onokái« — nem találtam semmi, e nép multjára vonatkozó hagyományt. Talán levéltári, a grófi család, a ref. egyház vagy a községek írásai között eszközzendő kutatás nyomra vezetne; azonban ehhez nem jutottam hozzá mind ez ideig.

Nyelvjárási adataimat első sorban a személyes tapasztalat és a visszaemlékezés nyújtotta. Jól ismerem a fent leírt környéket; gyermekkoromban gyakran bejártam, azonkívül 1902. nyarán egyenesen adatgyűjtés végett felkerestem Bódöt, Györkét, Pető-Szinnyét. — A mi a forrásmunkákat illeti, nagy hasznát vettem Bartha József 1893-ban megjelent füzetének (A palócz nyelvjárás), egyben-másban László Géza 1899-ben megjelent s a Nyr.-től jutalmat nyert pályamunkájának is (A zilahvidéki nyelvjárás). Segítségemre voltak azonkívül a nagy-szaláncai ev. ref. lelkésznek, Idrányi Barna úrnak szíves felvilágosításai.

I. Hangtani sajáttságok.

1. A hangok képzése.

El tekintetben nyelvjárásunk — némely feltűnőbb sajáttságot mellőzve — nem igen különbözik a köznyelvtől.

Magánhangzók. A rövid *a* mint a köznyelvben; az *á* hang ismeretlen.

A rövid *e* rendes ejtésű; mondják oly szókban is, melyekben a zártabb *ë* h. *ö*-t nem ejtenek. — Az *ë* hang ismeretlen.

A nyílt *ê*-t néhány szóban hallottam pótlónyujtásban: *mère*, *ère*, *énye*.

A hosszú *á* rendes ejtésű; az ajakhangú hosszú *â* ebben a szóban: *âra* v. *âre* (arra); bár ez is némelykor *á*, így: *âra* v. *âre*.

Az *é* hang egyféle e nyelvjárás területén.

A rövid *ó* és *ö* ejtésében se találtam semmi különöset. Azonban az oly szókban, melyeknek *ó*-ja v. *ö*-je *ú* *ü* helyett áll, vagy a hol pótlónyujtás történt, hallhatni egy szélesebb ejtésű, alacsonyabb nyelvállású *ô* v. *ö*-t: *bosszóság*, *tanól*, *föd*, *öröl*, *böt*, *tötöl*.

Mássalhangzók. Az *ly*-et nem ismerik, helyette mindig *j*-t mondanak: *kiráj*, *jány*, *béjög*, *gaj* stb. — Megjegyzem még, hogy a *h* hangot szó végén is hallhatóan mondják.

2. Minőségi hangváltozások.

A) Zártabb hang áll nyíltabb helyett: *e* h. *i*: *igenösen*, *messzi*, *kilés*, *telí*, *eriggy*, *repiszt*, *eriszt*, *lepidő*, *diák* (latin); továbbá magashangú főnevek 3. személyű birtokos személyragja helyett, pl.: *eszi*, *végi*, *tenyeri*, *kerti*, *feji* stb.

é h. *i*: *girind* (görény); s az előbb említett főnevek ragozott alakjában: *eszit*, *kezit*, *fejibe*, *kertihez* stb.; — *é* h. *i*: *gíga* (gége). — *ö* h. *ü*: *üllö* (ölyv), *gyün*, *üstöke*, *csütörtök*; — *ö* h. *ü*: *hetfü*, *bür*, *düt* (dönt, döt); — *o* h. *u*: *buru*, *csuda*, *ujan*.

a h. o: *vosárnap, toszint, vocsora, magos, bokancs, bogjos, osztég, borozda, morek* (v. -ék), *mog, zsojtár, kojiba, sarogja, boszont*; sok szó kötőhangzója rag előtt o-nak hangzik, midőn a köznyelv a-t mond, pl.: *lábot, hátot, hátom, újjod, ódalod, lábotok, fákat, házunkot, házodot* stb.

B) Nyíltabb hang áll zártabb helyett: *ë* h. *e* áll minden esetben, midőn az *ë* hang helyett *ö*-t nem használ nyelvjárásunk; pl.: *nem, tesz, lesz, kell, reggel, esz(ik), vesz, meg, híves* stb.; — *i* h. *e*: *gebecs, Emri* (Imre); — *i* h. *é*: *éz, késért, még, kénlód, vakét, (mindég)*.

ü h. *ö*: *kertyők, fejk, tehenök, szemök, kenyerek*; a birt. személyragok többes 3. sz-e mindig *ö*-vel van nyelvjárásunkban.

ü h. *ö*. Az *-ül* igeképző, valamint az ugyanily hangzású határozó-*rag -öl*-nek hangzik: *teröl, meröl, szépöl, perdöl; mögöl, fölöl*; hasonlóképen a *-stül* rag: *gyerekestöl, mindenestöl*. Ilyenek még: *gyűsző, gyűrő, tő, hedegő, keserő*; az *-ü* melléknév-képző helyett is *ö*-t mondanak: *nagy fejö, ép kező* stb.

u h. *o*: *almárium, pádimentom, onoka, komper, kojimáz*; az *-uk* *juk* birt. személyrag *u*-ja helyett *o*-t mondanak: *kalappjok, házok, magok* stb.

ú h. *ó*: *ámól, tanól, buról, mozdól, alól, rosszól, tótól (tótul), bírónól, hátról (hátnul)*, — egyáltalán *-ól*-nak hangzik az *-ül* igeképző és a hasonló névrag. Ilyenek még: *kócs, koszoró, váló, hosszú, tanóság, bosszóság*.

o h. *a*: *álló, talu, palaczka* (poloska), *pajác, halyagcseresnye* (*ó* h. *aj* diftongussal: *sajtalan*).

C) Elülső hang hátsó helyett: *u* h. *ü*: *Ühej* (S.-A.-Ujhely); — *o* h. *i*: *lapis* (lapos), *hasigat, ispitáj*; — *o* h. *e*: *másszer, hatszer, háromszer, -pejva, Cseternya* (l. a tájszók közt), *cserba, kunyerál*; — *a* h. *i*: *sipka, birke, címőca, mutisd*; — *a* h. *e*: *birke, Cseternya, csenül* (v. *csanál*), *elig, filegória*; továbbá: *onnen* (v. *onned*), *honnen* (*honneđ*), *hamarebb, áre*.

D) Hátsó hang elülső helyett: *i* h. *o*: *ortani, ortás, ortó kapa, oskola, borondza* (*brindza*); — *i* h. *a*: *kavacs, vacsít*; — *é* h. *á*: *vónák, látnák, innák, tudnák* (*volnék* stb.); a feltételes mód 1. személye).

E) Ajakhangzó nem ajakhangzó helyett: *ë* h. *ö*. Ez a hangváltozás nyelvjárásunk legáltalánosabb, egyszersmind legjellemzőbb sajátága. Mint már említettem, használata kevésbé elterjedett, mint némely alföldi nyelvjárásban. Általában mondhatni, hogy tőszókban ritkábban fordul elő, mint a ragozott, képzős alakokban. Ha valamely ragnak v. képzőnek labiálisan illeszkedő alakja is van, e nyelvjárásban az járúl általában minden magashangú tőhöz. Pl. *végéhez, mentők, néztők, kezőtők, lépődös, ingörköd, vereköd* stb. A ragok és képzők kötőhangzója magashangú szókban *ë* helyett (s néha *e* h. szintén) *ö*: *hírös, kényös, vérös, igenös, remög, pörög, tégöd, engöm, velőtök, eszöd,*

lelköd, kezöd; vereböt, epröt, cserepöt, kertöt, ökö, ectöt, eszök, viszök, nézöm, teszöm, veszöm, leszök; ezök, tehenök, öregök stb. Magában a tőszóban: embör, szöd, szödörnye, röpöl, sörét, tengör, töpörtö, szömet, bötü stb. Ugyanaz a személy ugyanazt a szót néha e-vel, néha ö-vel ejti; ez az özés ingadozó voltát mutatja. Úgy vettem észre, hogy úri emberrel, különösen idegennel való beszéd közben lehetőleg kerülik a sok ö-t, s ennek használatáról az iskolában is leszoktatják őket. Legsűrűbben az öregek használják.

i h. ö: ösmer, öröz, örzöttem; — e h. ö-t hallottam néha tiszta ü v. ö hangú igék felszólító módjának többes 3 személyében: küggönyök, főzzönök, fűtsönök stb.

F) Nem ajakhangzó ajakhangzó helyett: ü h. i, ü h. í: idnep (üdnap is), fl, fige, rih, siket, meghível, hívös, bikk, ficfa; — ö h. e: fékető v. fejektő, genge, pergel, keménmag; — ő h. é: fékető, szülém; — ő h. i: girind; — ü h. e: kível, meghível.

Mássalhangzók. A) A hangképzés módját illető változások. 1. Zöngé hangok zöngések helyett: j h. ny: bornyú, sarnyú, varnyú, pernye, szödörnye; — gy h. ny: menyök, menyünk. 2. Zöngés hangok nélküliek helyett: t h. d: mind (mint), pünközsd, gombóda (palóc gombóta), reszked, viszked, fódóz (foltoz); — s h. zs: zsajtár, pünközsd; — sz h. z: kaparáz, csöcsöréz; — k h. g: agác, góró, grajcar, gréta, garájis (kláris), ganóc, galicka, pergel.

4. Zöngés hangok zöngék helyett: l h. j: kojimáz, pájinka, kojiba, tajiga; — ly h. j: minden ly-et j-nek ejtenek.

5. Zöngé nélküli zöngés helyett; z h. zs: szug; — dz és z h. c: bocfa (bodzafa), ficfa; — v h. f: körfe (körte, körtve).

6. Zöngé hangok egymás helyett: l h. n: tanál, danol; — ly h. ny: vőfény; — r h. n: mán.

B) A hangképzés helyével összefüggő változások. 1. Torokhang ínyhang helyett: gy h. g: genge, igenösen.

2. Ínyhang foghang helyett: n h. ny: Kálmány, Istvány, Ivány, nyő(-jik), vászony, menyök, idegeny, keszkenyő, ködmöny, nyöstény, orgonyista; — d h. gy: térgy, térgyepel; — z h. zs: csizsma, zsacskö; — sz h. s: cseresnye, tarisnya, secska.

3. Ínyhang ajakhang helyett: m h. ny: citrony.

4. Foghang ínyhang helyett: ly h. n: mihent; — ly h. l: való (vályu), üllő (ölyü); ny h. n: menetke.

5. Foghangok egymás helyett: sz h. c: cikra, címóca, recepice.

3. Mennyiségi hangváltozások.

A) Időmértéki változások. 1. Hosszú hang áll rövid h.: Magánhangzók. E tekintetben nyelvjárásom egyezik a felsőtiszai-
val, kétes helyeken a hosszabb kiejtést választja. Ilyenek tőszó-
tagokban: kút, nyúl, út, szüz, tűz, tűz(ni), ír, ár, tíz, húsz, szív,

búsól, húz, gyúr, szúr, rúd, gúnár, gyűrő, váló, üllő, kél, sikárkózik, csúsz; vidék, kívül, tudós, híves, bíró, éngöm, néköd, bíró, csúnya, hivatal; gyűsző, hajdú, kóduš, ágyú, ocsú, sarkantyú, görbencsü (bábaszilva), sarnyú, bornyú, varnyú, tetű stb. Mint látjuk, a magánhangzó hosszu ejtése szó elején és végén egyaránt gyakori. — Ragos és képzős alakokban is gyakran találjuk a hosszu hangzókat. Az -ú ü képző (melyet gyakran -ó ö-nek ejtenek) mindig hosszu: nagy fejú, vékon belül (v. -ö), pájinka-büzö, pöske hajú stb. Hosszan ejtik az -ít igeképzőt is: tanít, lehurít, kerít stb, -ül ül h. -ól öl, l. 2. B).

Mássalhangzók. Ezek hosszu ejtése ritkább, csupán egyes esetekre szorítkozik. Pl. üllő, esső, mezző, peddig, hammar, minnél, szagga, májjen (inkább minő), sokká, zsebbem, bosszant, bosszóság, rivallani.

2. Rövid hang áll hosszu helyett: Magánhangzók. Szó elején ritkább a rövidülés. Pl. *gebecs* (gébics), *agác*, *arpa*, *ma* (már; pl.: Ír' ma', Bandi!). Szó végén gyakoribb. Nagy szerepe van a hangrövidülésnek az ú. n. hangrövidítő töveknél, épen úgy, mint a palócz nyelvjárásban. Ilyenek: *cserep*, *eger*, *egyeb*, *fazek* (szuszék h. *szuszok*), *födel*, *fenek*, *fonal*, *gyöker*, *kerek* (*szeker-kerek*), *keves*, *kötél*, *level*, *madar(ka)*, *menet(ke)*, *nehez*, *szeker*, *szömet*, *tehen*, *tereny* (*tenyer*), *vereb*. — Egy másik palóczos sajáttság a befejezett cselekvés 2. személyében észlelhető, t. i. az -l személyrag előtti hangzó megrövidülése. Ritkábban fordul elő e sajáttság, mint a palócz nyelvjárásban; mélyhangú igékben ugyanis nem hallottam. Pl. *nyertel*, *kértel*, *ettel*, *vittel*, *vettel*, *törtel*.

Mássalhangzó. Kevés esetben hallottam valamely köznyelvi hosszu mássalhangzó rövid ejtését (részben tótos beszéd hatása lehet, mi e vidéken elég gyakori). Általában rövid mássalhangzóval hallhatók a következő szók: *ál*, *álmás*, *fűg*, *halod*, *halitok*, *talu*, *var*, *varogat*, *menyi*, *enyi*, *anyi*, *bokancs*, *veszekel!* (vesszek el! [esküforma]).

B) Szorosan vett mennyiségi változások. 1. Bővült alakok: Magánhangzók. Magánhangzóval bővült néhány idegen szó, mely mássalhangzócsoporton kezdődött: *ispitály*, *oskola*, *Istvány* v. *Estvány*, *istrázsa*; *borondza*, *garádics*, *palánta*, *kolompér* (v. *komper*, *kompera*).

Szó közepén magánhangzóval bővültek: *tekenő*, *harakáj*.

Szó végén bővültek: *talu*, *vára* (várj), *fürje*, a már említett *kompera*.

A hiátust többnyire *j*-vel töltik ki: *há jez is? jó-je? má jén...*

2. Hiányos alakok. Magánhangzók estek ki: *jány*, *alsz* (v. *alud*), *keszkenke*, *Vargestók* (Varga Estók). Kiesett még a magánhangzóval végződő helynevek véghangzója az -i képző előtt; pl.: *kassi*, *kalsi*, *szepsi*, *somodi*. — Az igék jelen idejének alanyi ragozásában a többes szám 3. személyének -nak nek ragja előtt ki szokott esni a kötőhangzó, valamint sokszor a tárgyrag előtt is,

olyankor, midőn a köznyelv kötőhangzós alakot ismer. Pl. *hordnak, játsznak, rontnak, ortnak; várt, tehent, darázst, számárt, levelt* stb.

Mássalhangzó esett ki a következő szókban: *fére, dére* (délre, félre), *ászló* (zászló), *maj, má* (v. *ma, mán*), *mer* (v. *merd*), *mos* (majd, már, mert, most), *toszingál, hajjngál, támaszgat, repiszget; fartó!* (fartolj helyett), *bánd* (bántsd). A *-ban* *ben* rag *n*-je, az *-ért* rag *t*-je állandóan hiányzik; pl.: *vótál a bótba sójér?*

Gyakori az olyan eset is, midőn az elveszett mássalhangzó pótlónyujtást hagy maga után: *hód, hónap, szóga, vót, hót, tód, fód, fót, bót, kódús, ót, kéne, kócs, küd, nyóc, köt* (költ), *felköt* (felkelt), *ócsó, búcsú* (bölcső), *ódal, ód, tót, vögy, tögy* (tölgy), *zöd, böcs, dógoz, (bódog)*. Mindezekben *l* esett ki. A következő néhány példából *j* v. *r* esett ki pótlónyujtással: *nyút, böt, gyút, gyút, énye, ára* v. *ára*, néha *äre, amára* stb., *ére*.

3. Hangátvevés. *Keleb, tereny, garájis, feteke, laksa, garréj, korela, karaláb, hedegő, csanál* v. *cse nál, kanál*.

II. Alaktani sajátságok.

1. Szóösszetétel.

Kevés eltérő alakot ismer e téren nyelvjárásunk. A birto-
kos összetett szók közül sokat feloldva használ: *ajtó sarka, tem-
plom tornya, szekér rúdja, eke szarva, harang kötele* stb.

E két szóban: *fejsű* és *idnep* (üdnep), az összetétel tagjai még világosabban megkülönböztethetők, mint köznyelvi alakjukban. Viszont a már említett *Uhely* (Ujhely) helynévben és a *nanya* (nagyanya) szóban nem igen él már az összetétel tudata. Néhány különösebb összetett szó: *kecskeláb, fenkő, istenbogárka, komperlaksa, ördögmotóla, ortókapa, főcstej, tehenalma* (hitvány almafaj), *rosszbetegség* (epilepsia), *szárazbetegség* (sorvadás), *vak-szem, nyaktekeres; alantföld* (a domb tövéén levő föld); *tavalyelött*.

Ikerszók: *diribes-darabos, idres-bodros, dirmeg-dörmög, tityeg-totyog, kúsz-mász, gyütt-ment, csiga-biga, telis-teli, hinta-balinta*.

2. Szóképzés.

A) **Igeképzés igéből.** Mozzanatos *-ant, -int, -ít* képző: *hörpent, rikkant, trüsszent; toszint, hajint, (puhint); vacsít, virnyút, vicsorít*.

Gyakorító *-ál* képző és összetételei: *adál, vetél, kunyerál, hombál; — nyüllál, túrkál, fújkál, nyirkál, kickál* (csiklandoz); — *jajkál* [vö. *tót jajkal*]; — *hívogcsál, farigcsál; — futosgál, szödögél, hajjngál, toszingál, gurigál, birizgál*.

-d képző: *tapod, játszod, látszod*.

-kod *ked köd* képzővel: *viszked, reszked, feltüdzköd, küszköd*.

-z: *vacsítóz, virnyítóz, hancúroz*; — -áz éz: *kaparáz, karmoláz, hajkuráz.*

-s: *futos, ugros, döglös (döglődik).*

-g: *poszog, nyavajog, hömbörög*; — -ng képző nyoma van a *Villongó* szóban (községi földbirtok Nagy-Szalánczon); — -gat get: *toszingat, hasigat, teringet.*

Kezdő igék: *kondól, fordól, perdöl.*

Műveltető igék: *fürdet, jártat, fájtat*; — *düt, hajt (hajít)*; — *játszít (gyereket).*

Visszaható igék: *ütöd, felfújód (iktelenek)*; — *hütődzik, fütődzik, kéredzik (iktelenül is)*; — *gyarapól, telepöl.*

B) Névszóból való igeképzés: *gépel, húkol (lehel), gucsmol (szid), türköl; meghível*; — *hábáz (hiányzik), ágyaz.* — Az -ól öl képzős igék annál gyakoribbak, mivel e nyelvjárás sokszor a köznyelvi -od ed öd képzős igék helyett is -ól öl képzőseket használ: *megbetegöl (halálra betegöl), megrészegöl, gazdagól, öregöl.*

C) Igéből való névszóképzés. Az -ás és képző a cselekvés eredményét jelenti ki ezekben a szókban: *ortás (v. ortvány: irtásos föld), kilés, vágás (kivágott erdő helye), hídlás (istálló-padló).*

-ság ség: *temetség (temetés)*; — -ék: *jácék e h. játék*; — *vány: ortvány (ortás).*

Az -ál él képző rövid hangzóval ismeretes a *halál* szó kivételével minden -ál él képzős szóban: *fonal, fedel, kötel, level.*

-óka öke: *állóka, ülőke* (a miben a gyermeket állni, ülni tanítják).

Igenevek: -ó ö: *forgó (bokréta), abárló (mosogató dézsa), csúszó (kígyó), csöngő (csengetyű), füttyölő, süvőtő (síp), kifutó (lapdajáték), vakaró (vakarcs, tésztamaradékból gyúrt kis lángos).* Eszköznevekben -ú ü-vé sohasem lesz, kivéve: *fejsű (fésű)*; — A szenvedő értelmű -ható hető képzős igenevet a lehet igével, az -andó endő képzőset a *kell* ige segítségével oldják föl.

A -ni képzős igenevet sohasé személyragozzák. Pl. El kell neki is gyünni. — A -va ve és -ván vén közül csak az elsőt ismerik.

Igéből való melléknév -i képzővel: *táti* (táti szájú). — Itt említtem az *állí, jári, tánci* szokat, melyekkel a kicsinyeket dédelgetve nógatják; pl. állí baba! Jári Pestucska!

D) Névszóból való névszóképzés. Nyelvjárásunknak szintén egyik palóczos sajátága, hogy a több birtokot jelző -ít a birtokos névmás -é-je után nem ismeri. Pl.: Tietek ezek a ludak? Mijénk ezek a könyvek? Ezek a tyúkok nem a tijeid. Nem, az övék (v. övéké). Másrészt főnevekben gyakran hallottam a többes -i-t a megelőző -a v. -e nélkül. Pl. *szomszéditok, barátitod, gyermekim, gyermökidet* stb.

A kicsinyítő képzők gyakorisága és sokfélesége tót hatás következménye lehet; különösen a gyerek- és asszony nép él sűrűn a kicsinyítő képzőkkel.

Igen gyakori a *-ka ke* képző: *ujanka, ijenke, útka* (gyalogút), *kútka, inaska, cselédke, bürke, hárka, fiatalka* (a madárfiók), *szekerke, tehenke, hombika, menetke, száнка* (sohasem *szán*), *csipetke, lipityánka; pajtika, pántlika*; — *-csa cse*: *gyermökcse, patakcsa, kercse* (kert), *köcse, höcse* (hegyecske), *verebcse*; — *-csi*: *akkorácsi—mikorácsi*; — *-is us*: *Andris, Boris, Julis, Maris; cikus, csikus* (malacz édesgető neve); továbbá: *Andriska, Erzsuska* v. *Erzsucska, Marcsuska* v. *Marcsucska*. — Az *-u* is gyakori: *Erzsu, Marcsu, Pestu, Jancsu, kutyu, libu, csidu* (csikó). — Az *-i* képző személynevekhez járul: *Emri, Peti, Pisti, Juli, Hanyi* stb.

A *-né* képzőt akkor is alkalmazzák, mikor a köznyelv *nőt* mond. Pl. bábáné, postamesterné, barátné (v. jánybarát); egyszerűsmind: papné asszony, tanítóné asszony.

Az *-ék* képzős alak ritka. Inkább így mondják pl.: Tisz-tartónál gyövek; Czikónál menyök.

3. Szóragozás.

A) A szótövek. A szótövek alakjaiban nyelvjárásunk meglehetősen egyezik a palócczal. Eredetibb alakok: *odú, ocsú, gyüszü* v. *ocsó, gyüsző, gyürü* v. *gyürő, való, talu, üllő* (ölyv), *keserő, szomoró*. Régies még a *sajtalan* szó *-j*-je. Vannak aztán oly szótók is, melyeknek mai alakja a köznyelvinél újabb fejlődést mutat. Ide tartoznak a már (a hangtanban) említett hangzörövidítő tövek, ezeknek rövid hangzója ragozás közben is megmarad. A folyékony mássalhangzón végződő hangzörövidítők a tárgyrag előtt nem kapnak kötőhangzót, pl.: *födelt, szekert*. Az *ész* szó ragozás közben megrövidül: *eszre* vettem, *eszbe* gyütt. A *v* tövű főnevek sok esetben ragozás közben sem kapják meg *v*-jüket: *tók, köt, tója, hót* (havat), *hamuja*. Az *-u*-tövétek pedig ragozás közben sem vesztik el *u*-jokat: *bornyúk, talus, gyapjúja, fattyúk*.

A *v*-tövé igéknek ilyen alakjaik vannak: *híjom, szíjod, löjik, ríjik, híj, szíj* (3. szem.).

Nevezetes, hogy *esküszik, alkuszik, feküszik, aluszik* h. a *d*-hangú töt használják, még pedig iktelenül: *esküd, alkud, feküd, alud* (v. *alsz*)!

B) Igeragozás. A jelentő módban általános a jelen és a mult idő. Hallható olykor a jövő is, úgy látszik leginkább fenyegetésszerű mondásokban, pl.: *maj' fogsz még ríni utánam!* A felszólító módban egy idő, a jelen, a feltételesben pedig a jelen és mult ismeretes. A módjelek és változásai a köznyelveikkel egyezők; annyi mégis megjegyzendő, hogy a feltételes mód egyes első személyében az alanyi ragozásban, ha mélyhangú az ige, mindig *-ná* a módjel: *vónák, látnák* stb.

Alanyi ragozás. Jellemző az ikes igék ragozásában a tökéletes szabálytalanság. Szinte kicsúfolásai az irodalmi nyelvszokásnak az ilyen igealakok: *álmod, alkud, alsz* v.

alud, esküd, iszok, esz, meggazdagod, tör (az edény); másrészt: ménik, gyűjjék, nyőjik, agyál, mondol, fogol stb.

Az 1. sz. ragja az alanyi ragozásban *-k m; -m* csak a bef. cselekvésben. Tehát: *nézök, lépök, írjak, lakok, szöknék, néztem.* — A 2. sz. ragja *-sz* és *-l*. Az ikes igék irodalmi szabályát itt is áthágja e nyelvjárás, mert ilyeneket hallunk: *adol, szeretől, látol, kössél (v. kössel), nézzél.* De gyakori az *-sz* is, különösen folyékony mássalhangzóval végződő igetövek mellett: *nyúlsz, halsz, törsz, kérsz.*

A felszólító mód jelen idejének egyes 2. sz.-e *-l*-lel vagy anélkül fordul elő: *kérj v. kérjél, zavarj v. zavarjál, mongy v. mongyál.* Érdekes alak *vára* (várj; vára éngöm is!). A *csitt!* indulatszónak van többes 2. személye is: *csissatok!* Sőt egyes számban is hallottam így: *csiss mán!*

A 3. sz. ragjai közül ismerik az összes köznyelvieket. Az *-ik* ragot többnyire épen az ikes igék nem veszik fel, helyette néha ikteleneket lát el nyelvjárásunk e raggal. A szórványosan előforduló *gyűjjék, járják* stb. alakok palóc szajáságként jelentkeznek. — A bef. cs. egyes 3. sz.-ben a *d*-vel végződő tövek mindig kötőhangzóval bővülnek az időjel előtt: *szaladott, maradt, elfáradott.* — A feltétes módban minden ige iktelen: *gyönné, ütne, kapaszkodna, fekdünné, jáczodna.* (Az 1. szem. *vónák, innák*, l. fönt.) A *kell* igéből *kéne.* Ugyanezen igének van egy sajátos jövő idei alakja: *kell lesz;* úgy vélem, tót hatás nyilvánul itt, nem egyéb ez, mint a *treba buže* fordítása.

A jelentő mód többes 1. személye gyakran azonos a felszólító módéval. Pl.: Mink máma vendégököt várjunk. Elvigyük a bornyúcskát a kassi vásárra. A Hőcseparton jácoggyunk.

Íme egy ikes és egy iktelen ige alanyi ragozása:

szökök	mondok	szöktem	montam
szököl	mondol	szöktel	montal (v. -tál)
szök	mond	szökött	mondott
szökjünk	mongyunk	szöktünk	montunk
szöktök	montok	szöktetök	montatok
szöknek.	mondnak.	szöktek.	montak.
szökjek	mongyak	szöknék	mondnák
szökjél	mongy (v. -ál)	szöknél	mondnál
szökjön	mongyon	szökne	mondna
szökjünk	mongyunk	szöknénk	mondnánk
szökjötök	mongyatok	szöknétök	mondnátok
szökjének.	mongyanak.	szöknének.	mondnának.

Tárgyas ragozás. A *-ja játok ják* jelentő módbeli személyragok e nyelvjárásban így hangzanak: *-i itok ik: mondom, mondd, mondi, mongyuk, mondítok, mondik.* A többes 1. személy

itt is gyakran egyezik a felszólító módéval: A disznóolt tavaszra felépítség. A szöget a falba üssük.

A felszólító mód 2. személye ritkán hallható módjel nélkül; tehát *írd* h. gyakoribb az *írjad*, *mond* h. *mongyad* stb. — A feltételes mód: mondnám, mondnád, mondná, mondnánk, mondnátok, mondnák. — A 2. személyre von. tárgyias alak: mondalak.

C) Névragozás. 1. A tárgyrag előtt gyakran hiányzik a kötőhangzó: *várt*, *nyált*, *tejt*, *szekert*, *vonalt*, *fövent*, *magost*, *pirost*; általában a legtöbb olyan szótónél, mely nem végződik zárhangon. Gyakori a személyragozott szók tárgyragjának elmaradása. Pl.: Nem látta kentök az ángyom'? Felgyúttották a házunk'.

Megismétlik a tárgyragot ezekben a névmásokban: *ötet* (éngömöt, tégödöt), *asztat*, *esztöt*. A *mind* is előfordul tárgyraggal. Pl.: *Mindet* megettétök. *Mindet* láttuk.

2. A határozó ragok. A *-ban ben* rag *n*-je mindig elmarad. A *-hoz hez höz* h. általános a *-nál* rag ilyen mondatokban: *Hardánál viszik a Vargestök gépjét. Nálunk gyüsz?* stb. A *-tól töl* rag helyett a palóczos *-nól nöl* is hallható. *A tanétónól gyüvök. Könyánól hozott magának asszont.* (Magashangú alakjában nem hallottam e ragot.) A *-ról röl* rag *hol* kérdésre felel ebben: *hátról* (v. *-rül*), *hátrólsó*. Az *-ért* elveszti a *t*-jét, de teljesebb alakjához járulnak a személyragok: *érettem* stb. Az *-ért* és az *-ig* előtt rövid marad a tövégi magánhangzó, különösen a 3. személyragban, pl. Mennyit fizettek ezér a zsák almajér? Egy grajcért se adnák a ken házajér. Elkísértette a patakcsaig. — A *-val vel* rag *-v*-je mássalhangzókhöz nem hasonúl: *botval*, *fejvel*, *embörökvel*. *Hírvel* se olyan! (közel se). — A *-szer* rag még nem hasonúlt mélyhangú szók után, de a labiális illeszkedés már megtörtént. Így mondják: *másszer*, *háromszer*, *haccer*, *öccör*, *nyóccer*.

Határozó szók: *honned (-n)*, *onned* (v. *n*); *otthol*; *ide*, *oda* h. gyakoribb az erősített *emide*, *amoda*, valamint az *itt*, *ott* h. az *emitt*, *amott*; *onned* h. is gyakran hallható *amonnen* (v. *-d*); *másünnen*, *másüvé*. A *szerte* h. *szerve*-t mondanak. A *hol* kérdésre is felelnek: *odale*, *odafel*, *odabe*, *odaki*. *Kint* h. *kível*, *ottkível* is. *Megint* h. így is: *megintelen*. Az *alig* hat. szót megkettőzik: *elígség-elíg*.

Előfordúl a ragismétlés és határozószók ragozása is: *nálam-nál*, *tőlemtől*, *nálunknál*; *azótától*, *miótától*, *innedtől-onnadtól*, *hozzája*, *rája*, *beléje*, *hozzátokig* stb.

3. Birtokos személyragok kötőhangzója, mint már említettem, gyakran zártabb a köznyelvinél: *házom*, *lábom*, *várom* (és *házomot*, *ágyomot*, *lábomot*) stb.

A 3. sz. -j-je gyakran fordul elő ott is, a hol a köznyelv nem ismeri: *föggye*, *bérje*, *kárja*, *testvérje*, *kője*. E rag magashangú alakja helyett gyakori az *-i* is, különösen egytagú tők után: *eszi*, *kezi*, *mejji*, *feji*, *végi*; ragozás közben többtaguaknál is: *kelebibe*, *tenyerit*, *teheninek*.

4. Névmások. A személynévmások tárgyesetükkel a következők: *én — éngöm(-öt), te — tégöd(-öt), ő — őtet; mink — min-köt, tik — títököt* v. *tíktököt, ők — ökök*. A visszaható névmás elé többnyire a megfelelő személynévmás járúl: *én magam, te magad* stb. Egy alkalommal ezt az érdekes egyeztetést hallottam Bódben: *magam marhám*.

A vonatkozó névmást illetőleg emlitem, hogy az *amely* névmást nyelvjárásunk nem ismeri, helyette *amejrik, ami, aki* névmások fordulnak elő. Pl.: Láttam aszt a tehenet, amejiket apám uram meg akart venni. Há' mán eltörtétök a fazekat, akit Kas-sáról hoztam.

Eredményképen a következőket mondhatjuk ki e nyelvjárás minéműségére nézve: Fő megkülönböztető jele a meglehetősen általános özés. Ennek eredetét ezideig nem sikerült megfejtenem, de további kutatások talán nyomra fognak vezetni. A hangok kiejtését, képzését illetőleg a felsőtiszavidéki nyelvjárás abauj-zempléni ágához húz, de egyes palóczos hangváltozásokkal. Nevezetes az ikes igék iktelensége a 3. személyben. Sok a palócz hatás az alakokban is, ugyanezt mutatja a szókincs.

Szógyűjtemény.

<i>Abárló</i> : mosogató dézsa.	<i>búgat</i> : sertést közösít.
<i>ablakos</i> a kalász, melyből néhány szem kihullott.	<i>buról</i> : borúl.
<i>aci, acide</i> : add ide.	<i>buru</i> : boru.
<i>adál</i> : adogat.	<i>bücső</i> : bölcső.
<i>agác</i> : ákác.	<i>cibere</i> : korpára töltött víz, melybe kovászt tesznek s levesnek eszik.
<i>ágyaz</i> : ágyat vet.	<i>cikra</i> : szikra.
<i>alantföd</i> : a domb tövénél lévő szántóföld.	<i>cimóca</i> : számóca.
<i>állóka</i> : kis eszköz, melyben a gyermekket állni szoktatják.	<i>cúlák</i> : oszlop.
<i>arpa</i> : árpa.	<i>csámpás</i> : ügyetlen.
<i>ászló</i> : zászló.	<i>cselédke</i> : gyereklány.
<i>bábáné</i> : bábaasszony.	<i>csenál</i> v. <i>csanál</i> : csalán.
<i>bakfing</i> : bukfenc.	<i>cserba</i> : csorba.
<i>berzeneci szilva</i> : besztercei szilva.	<i>cserje</i> : száraz falevél.
<i>bikkfa</i> : bükkfa.	<i>cserpák</i> (tót): rúdra erősített dézsa-féle faedény, melylyel a vizet a jószág számára a vízgyűjtő medenczéből az itató-váluba <i>kicserpáják</i> , kimeregetik.
<i>bitang</i> : zsvány.	<i>Cseternya</i> : csatorna, egyik urasági földterület neve.
<i>bocfa</i> : bodzafa.	<i>csicsóka</i> : napraforgó-féle növény; gumóit eszik (Helianthus tub.).
<i>bokancs</i> : bakkancs.	
<i>bordahaj</i> : a szövőszék része.	
<i>bornyú</i> : borjú.	
<i>borondza</i> : brindza.	
<i>borozda</i> : barázda (ritkán).	

- csidu*: kis csikó.
csikus, cikus: kis malac.
csipce: csipkebokor.
csipetke: kézzel szaggatott tészta.
csiss! csissatok!: csitt! csendben legyetek!
csombók, csimbók: bog, csomó.
csupas: meztelen.
csúszó: kigyó.
dencel: hancúz.
dob: sütő a takaréktűzhely oldalán.
döglős: döglődik.
dzsabál: turkál.
eger: egér.
éjaj!: indulatszó a méltatlankodás kifejezésére.
elbandzsalod: elmereng.
Emri: Imre.
elbágyad: elájul.
elhagy: elveszt.
emse: fias koca.
ép: egészen (ép Mándokig mentem).
esköm-besköm: tréfás esküforma.
eriszt: ereszt.
eszterhaj: ereszalj.
éz: iz.
fartol a ló, szarvasmarha, ha oldalvást megy hátrafelé.
fejfa, fajfa, fajfok: eszköz, melyre szövés előtt a fonalat fölgombolyítják [MTsz. *fajfa*].
fejsü: fésü.
fenek: fenék.
fenkő: kassaélesztő kő.
feteke: fekete.
fűfa: fűzfa.
filagória: filagória.
fojosó: orbánc.
fonal: fonál.
forgó: bokréta.
formáz: hasonlít.
fotószén: petróleum.
fröcstej, fröcstej: megborjazott tehén teje; *gujasztrának* is hívják.
frungó: gyermekjáték; egy gomb két likába madzagot huznak, azt két végén összekötik, megforgatják, hogy a madzag össze-
- sodródjék, aztán szerte huzigálják, miközben a forgó gomb *frung*, bűgő hangot ad.
futosgál: futkározik.
fütődz(ik): melegedik.
füttyölő: síp.
gadnár: két párhuzamos gerendából alkotott emelvény a pincében, a hordók számára.
gagó: kampó, horog.
gajz: petróleum.
galand: vékony szalag.
galicka: kalitka
ganaj: ganéj.
garádics: lépcső.
gang: folyosó.
ganóc, kanorc: kanócz.
garaguja: faláb.
garájis: kláris.
garréj: gallér.
gebecs: gébics.
gépelni: géppel csépelni.
gíga: gége.
girind: görény.
gombóda: reszelt tészta.
görbencsü: hábaszilva.
grajcár: krajcár.
gréta: kréta.
guga: golyva.
guriga: karika.
gurigál: gurítgat.
gyöker: gyökér.
há!: hát, hogyne! de igen!
hadol: megjátsszik valamit a hegedűn (tót).
haj: héj.
hajint: hajít.
hajszen, hajs, haszen: hiszen.
hajtványos: nyújtott tészta megszírozva és összehajtván két rétre.
halyagcseresnye: hólyagcseresnye.
hambár: hombár.
hane: hacsak... nem (nisi).
harakáj: harkály.
hasigat: hasogat.
ház: szoba, — *első ház*: az utca felőli szoba, *más ház*: a kert felőli szoba.

hedegő: hegedű.
hetfü: hétfő.
hibáz: hiányzik.
hideg töri: hideglelése van.
hidlás: istálló-padló.
híj: hív, hí.
hívogcsál: hívogat.
hombi, hombika: hinta.
hömbörgöz: hempereg.
húkol: lehel.
hütődzik: húsöl.
üdnep: ünnep.
ijesztő, ijeszgető: kisértet.
ingvall: rövid női ing.
inaska: kis fiú.
inned: innét.
írni: festeni (kül. himes-tojást).
istenbogárka: katicabogár.
jácék: játék.
Jancsu: Jancsi.
jobban; inkább.
kabát: szoknya (felső).
kabola: a kemence szája fölött épített, cserépből való melegfogó.
karaj: karéj.
karik kenyér: karikára vágott kenyérdarab.
kavacs: kavics.
kecskeláb: két X alakra egymáshoz illesztett lécpár, melyeket egy ötödik léccel köt össze egymással; erre helyezik az elfűrészelendő fatuskót.
keleb: kebel.
kelep: kereplő.
ken: kend.
kényős: gőgös, büszke.
kép: arc.
kepe: részért való aratás.
kepés: aki részért arat.
kerít: terel.
kéttestvérgyerekek: unokatestvér.
keves: kevés.
kifutó: hosszú méta.
kilés: kelés.
kísért: kísér.
kível: kívül.

kócs: kulcs.
kocska kező: béna kezű.
kojiba: kunyhó.
komper, kompéra, kolompér: burgonya.
kondás: kanász.
kopp (kinek kopp!?): tréfás ki-nálgató szó.
kótis: fakalapács különféle húsfélék puhítására.
kölyü v. külyü: kendertörő.
körtve, körfe: körte.
kötő: köteny.
kucik: a tűzhely mögötti hely, ahol a fázós gyerek *fütődzik*. Így nevezik azonban a pállott száj betegségét is (*megkucikosodott*).
kukuk: kakuk.
kunyerál: kéreget.
kupertá: levélboríték.
kürtő: füstvezető cső, kémény.
kútka: forrás kútfeje.
lábtó: létra.
laksa: lepény (*komperlaksa*).
lángos: lepény kenyérszabóól (*kenyerlángos*).
lapis: lapos.
lecske: kockára vágott levesbe való tészta.
lecsedék: konyhahulladék.
legucsmol: leszid.
lepetke: lepke.
lipityánka: könnyű kis női kabát.
macálni: megnézni, lesz-e a tyúknak tojása; annyit is jelent, mint *csöcsörézni*.
máma: ma.
masina: takaréktűzhely.
másszer: máskor (*másszer is elgyere!*)
más: másik (*gyün a más*).
megbetegöl: megbetegszik.
meghível: meghívesedik.
megintelen: megint.
megsóz: eltalál a lapdával.
mejjeszt: koppaszt (madarat).
menetke: menyét.

mihent : mihelyt.
mocsoja : pocsolya; kül. kender-
 áztató.
mog, mogo : mag.
morványka : pogácsa-féle sütemény.
motóla : ölnyi hosszúságú vékony
 pálcza, a két végén keresztbe
 tett fácskával, melyre a meg-
 fehéritendő fonalat tekerik fel.
murcos : piszkos.
murcos haluska : lekváros haluska.
muti : mutasd.
muzsika : hegedű.
nanya : nagyanya.
nyű : a kendert kiszaggatni a
 földből.
nyő, nyőjik : nő.
onoka : unoka.
onned : onnét.
ortani : irtani.
ortás, ortvány : irtásos hely.
ortókapa : csákányforma kapa; al-
 kalmas a gyökerek, kövek ki-
 szedésére.
osztég, osztég, oszteng : azután.
otthol : otthon.
őcsöt : gereben.
összve : össze.
ördög-motóla : gyermekjáték (ördög-
 hinta MTsz.).
pad : padlás.
pádimentom : szobapadló.
pájinka : pálinka.
palacka : poloska.
pántlika : szalag.
párgol : gőz felé tart, gőzöl.
part : domb (*Cikópartocska* : a Cikó
 földje melletti emelkedés).
pászka : macesz.
patics : paszulykaró.
pecérke : csiperke gomba.
pejva : polyva.
pergel : pörköl.
perhács : denevér.
pernye : perje.
pille : bőr a felforralt tejen.
pinke : pintyőke.
posatt : savanykás.

pucc meg! kutyát uszító mondás.
ramasz : fatuskó, melyből dongát
 készítenek.
recepice : receptisz.
ríj, ríjik : sír.
rívás : sirás.
rosszbetegség : epilepszia.
rózan : józan.
rozmaríng : rozmarin.
sajtalan : sóatlan.
sarnyú : sarjú.
serke : fejtető petéje.
sikárkózní : jégen csuszkalni.
sipka : sapka.
skárpa v. kárpa : kökerítés.
sop : fészter.
sömörög : kicserepesedett bőr.
surc : kötény.
süvötő : sip.
szárazbetegség : sorvadás.
szátva : szövőszék.
szattyíng : pamutszalag.
szék : pad (iskola-, templompad).
szereda : szerda.
szerve : szerte.
szervijánka : rövid, ujjas női kabát.
szítik : süt (a nap, hold).
szotykos : a túlérétt, ütődött gyü-
 mölcs.
szoszna : fenyő.
szödörnye : szeder.
szög : szeg.
szömet : szemét.
szug : zug, szöglet.
szuszok : nagy láda gabonaneműek
 részére.
tag : egy darab birtok.
talám : talán.
talu : toll.
tapod : tapos.
tavalyelőtt : harmadéve.
tekenő : teknő.
temetség : temetés.
tér : fér (*nem tér* : nem fér).
tereny : tenyér.
testvér : nővér.
tíló : eszköz, mellyel [a] kendert
 megszabadítják a pozdorjától.

topoja : jegenyefa.
toszint : taszit.
tőke : tuskó (*vágd föl azt a tőkét*).
tömpe : tompa.
tőri az árát : alkuszik.
tőrisk : tövis.
tulipánt : tulipán.
türköl : tülköl.
tyutyu : a tyúk édesgető neve.
ügy : igen.
átka : gyalogút.
üdnep : ünnep.
ülőke : kis gyermekek ülőhelye.
ülő : ölyv.
üszttöke : kis vaslapát, mellyel az ekéről a ráragadt sarat levakarják.

vacst : visít.
vakaró : vakares; sütemény a maradéktésztaból.
vakondok : vakond.
vakszem : halánték.
váló : válu.
varnyú : varjú.
veszekel! : esküforma (vesszek el!)
viaksz : viasz.
vidla : villa.
virnytt, *virnytöz* : bóg, orditoz.
vocsora : vacsora.
vosárnap : vasárnap.
vőfény : vőfély.
zsojtár : sajtár.

TARTALOM.

	Lap
Nyelvjárásaink tanulmányozásához. <i>Erdélyi Lajos</i>	3
Nyelvjárási jegyzetek. <i>Horger Antal</i>	24
Egy abauji őz nyelvjárássziget. <i>Szemkő Aladár</i>	32
